

Izvorni znanstveni rad

UDK 616.932(497.5Veli Brgud)"18"

616-036.22(497.5Veli Brgud)"18"

DOI <https://doi.org/10.54130/zl.8.1.1>

Miljenko Ujčić

Rodoslovni centar Kastavštine i Liburnije

Branka Laginje 8, HR-51211 Matulji

miljenko.ujcic@outlook.com

KOLERA I DRUGE POŠASTI U VELOM BRGUDU TIJEKOM 19. STOLJEĆA

Sistematskom obradom matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih te Stališa duša¹ za Veli Brgud, kao i obradom brojnih drugih povijesnih izvora, autor je prikupio mnoštvo podataka o životu, epidemijama i brojnim nesrećama koje su obilježile živote stanovnika ovog mjesta tijekom 19. stoljeća te ovim radom navedene podatke čini dostupnima i široj javnosti.

Veli Brgud i danas se sjeća samo jedne od tih epidemija i nesreća, kolere iz 1855. godine, a na druge se potpuno zaboravilo.

Prikazane su epidemije i nesreće koje oslikavaju težak život sela tijekom 19. stoljeća. Usto se upravo na primjeru kolere daje i uvid u rad tadašnjih vlasti na prevenciji i zaštiti od širenja zaraza za koji i s vremenske distance od gotovo 170 godina možemo reći da je bio učinkovit.

Ključne riječi: Veli Brgud, 19. stoljeće, epidemije, kolera, požari

1. Uvod

Veli Brgud je naselje na sjeverozapadu Općine Matulji koje danas broji oko 500 stanovnika.² Kuće i infrastruktura pružaju stanovnicima sve standarde i blagodati modernog života te život u prirodi, bez gradske vreve i užurbanosti. No mnoge građevine i ruševine napuštenih kuća i gospodarskih objekata podsjećaju na prošla vremena siromaštva, gladi i bijede.

Istražujući i prikupljajući podatke o povijesti Velog Brguda, autor je prikupio iznimno mnogo podataka o svojem rodnom mjestu u razdoblju od 1400. godine do danas.

¹ Stališ duša, *Status animarum*, Popis duša.

² Po Popisu stanovništva iz 2011. godine 481 stanovnik (DSZ).

Brojnost podataka s kraja 18. i iz 19. stoljeća omogućila je detaljno sagledavanje načina i uvjeta života u tom vremenu te će u ovom radu biti prikazana osnovna saznanja o tome, s posebnim osvrtom na zdravstvene prilike, epidemije i nesreće koje su u tom vremenu zabilježene. Posebno je obrađena kolera 1855. godine te je prikazano i funkcioniranje tadašnjeg javnog zdravstva upravo na primjeru te kolere, kao i kroz mjere na suzbijanju sifilisa.

2. Metoda istraživanja

Sačuvane matične knjige krštenih/rođenih, vjenčanih i umrlih za župu Brgud u razdoblju od 1785. do 1901. godine izniman su izvor podataka o životu u tom razdoblju. Knjige su dostupne u Državnom arhivu u Rijeci, a knjige vjenčanih i umrlih mogu se preuzeti i s internetskog portala *FamilySearch.org*.

Autor je sve tri knjige skenirao (ili preuzeo skenirane listove s interneta), a svi upisi iz njih u cijelosti su prepisani u tablice programa Excel sa svim bitnim podacima koji su u njima sadržani. Tako su za 3211 rođenih osoba prepisani datum rođenja, ime i prezime,³ mjesto stanovanja roditelja i kućni broj, imena i prezimena roditelja (nije prepisivan datum krštenja). Za 587 vjenčanja upisani su datum vjenčanja, imena i prezimena vjenčanih, njihova dob i adrese te imena i prezimena njihovih roditelja. Za 2441 umrlu osobu upisani su datum smrti, ime i prezime, adresa pokojnika, dob u trenutku smrti ili datum rođenja, roditelji ili supružnik umrle osobe i uzrok smrti (nije prepisivan datum pokopa). Upisivani su i sporedni podaci kao što su ime svećenika koji je vodio obred, imena primalja kod rođenja, zanimanja, kumovi i sl. Svi podaci upisivani su u izvornom obliku, kako su zapisani u knjigama.

Na kraju su svi podaci iz tih knjiga uneseni u rodoslovnu bazu podataka (Family Tree Maker). Podaci su se prije unosa međusobno uspoređivali i kontrolirali. Na taj su se način mogli dopuniti brojni djelomični unos⁴ te u bazu upisati cjelovitiji i točniji podaci.

Različiti uzroci smrti (na latinskom, njemačkom i hrvatskom jeziku) prepisani su u izvornom obliku pa su potom uz pomoć mr. sc. Marije Puharić Harašlić, doktorice medicine, upisani i u hrvatskom prijevodu. Pritom se pazilo da se zadrže u okviru tadašnjih medicinskih saznanja i da se ne prevode po današnjim medicinskim saznanjima i dijagnozama.

³ U m. k. rođenih ne postoji posebna rubrika za prezime djeteta te je kao prezime upisivano prezime oca, a kod nezakonito rođene djece, gdje nije naveden otac, prezime majke.

⁴ Primjerice, kod smrti osobe nije se upisivao datum rođenja, već dob u trenutku smrti, a kvaliteta je tih upisa različita: od navođenja navršenih godina, mjeseca i dana do navođenja samo godine i mjeseca ili, još nepreciznije, samo godine. Kod vjenčanja je za mladoženju i mladenku uvijek upisivana samo dob u navršenim godinama života na dan vjenčanja. Kod vjenčanja se krajem 18. i početkom 19. stoljeća nije navodilo prezime mladenke, a često ni kućni broj s kojeg je dolazila ili su nedostajali podaci o njihovim roditeljima i sl.

Drugi važan izvor bili su dokumenti koji se čuvaju u Državnom arhivu u Rijeci (HR-DARI) i arhivu Župnog ureda Veli Brgud⁵ (ŽUB).

Posebno vrijedan izvor jesu mape i elaborati Franciskanskog katastra za katastarsku općinu Brgud koji se čuvaju u Archivio di Stato di Trieste (AST) kao i katastarske mape s kraja 19. stoljeća koje se nalaze u Odjelu za katastar nekretnina u Opatiji (DGU) te registar katastarskih čestica za katastarsku općinu Brgud u Zemljišno-knjižnom odjelu suda u Opatiji (ZKO). Te mape i podaci iz registra nakon unosa u grafičku bazu prostornih podataka (program ArcGis) omogućavaju da se utvrde konkretne lokacije starih kućnih brojeva, da se razluče stambene od gospodarskih zgrada, a na stambenim zgradama dijelovi zgrade koji se upotrebljavaju kao gospodarski objekti, kao i da se uoče brojne specifične karakteristike razvoja sela tijekom stoljeća te da se taj razvoj realno prati i analizira.

Sve navedeno dalo je mnogo podataka o životu u navedenom razdoblju, a u nastavku je naveden samo dio koji dokumentira opće podatke o Velom Brgudu te o bolestima i nesrećama u 19. stoljeću.

3. Osnovni podaci o Velom Brgudu u 19. stoljeću

Veli Brgud u pisanim se dokumentima prvi put spominje kao selo Bergud⁶ u *Zakonu Grada Castva od Letta 1400*.⁷ (Margetić 2007: 73). Do kraja 16. stoljeća pojavljuje se u izvorima samo kao Brgud, a otada i kao Veliki Brgud. Ta promjena ukazuje na to da je otprilike u to vrijeme nastao Mali Brgud, selo koje se nalazi na području iste katastarske općine.⁸

Geografski se nekad smatralo dijelom Krasa (približno do 1848., dokad se nalazi u sastavu Kotarskog poglavarstva Podgrad i Glavne općine Lippa), a od polovice 19. stoljeća spada pod Kastavštinu (kao jedna od pet pridruženih općina Općini kastavskoj).⁹

⁵ Puni naziv: Župa Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije Veli Brgud.

⁶ U kasnijim dokumentima pojavljuje se kao Bergut, Wergut, Wergott, Wergut m̄, Grosbergud, Bergua, Bergut major, Bergut Grande, Veliki Brgud i Veli Brgud.

⁷ „Kap. 62 N B. Ošće tomu g(ospo)d(i)nu kapitanu ti kmeti toga sela ča se zove Bergud jesu oda vsake zemlje ondi ležeće na vsako leto dužni dati v Kastav vsaki jedan voz sena, a njim g(ospo)d(i) kapitan ima dat jedan kolacion.”

⁸ Prve pisane dokumente o Malom Brgudu autor je našao u knjizi rođenih u župi Jelšane s početka 18. stoljeća. Prema istraživanju autora mjesta su nastala neovisno jedno o drugome, a jače rodbinske veze između njih razvijaju se tek od 19. stoljeća. Do kraja 18. stoljeća potpuno su različita prezimena u V. i M. Brgudu, iz m. k. rođenih i m. k. umrlih vidi se da do 1800. godine svi tadašnji kućni brojevi u Malom Brgudu nose prezime Kalčić, Štemberger, Iskra i Battista, dok u Velom Brgudu ta prezimena ne postoje i neka se od njih pojavljuju tek nakon 1800. godine doseljavanjem iz Lipe i Malog Brguda (Štemberger i Kalčić). Stanovnici tih mjesta govore i različitim idiomima.

⁹ Do 1848. Brgud je samostalna općina, a od 1848. pridružen je Općini Kastav (pravno je i dalje samostalna porezna općina s vlastitim prihodima i rashodima, ali njegove poslovne knjige i administraciju vodi Općina Kastav).

Sačuvani jezik mještana Velog Brguda (čakavska ikavica) ukazuje na doseljavanje stanovništva s područja Like i Krbave u 16. stoljeću izazvano osmanlijskim pohodima i osvajanjima na području Like (Moguš 1996: 455).¹⁰

U 19. stoljeću ovo je uz Klanu i Vele Mune najveće naselje liburnijskog zaleđa (DSZ).

Na početku 19. stoljeća Veli Brgud ima 75 kućnih brojeva,¹¹ no po katastarskim podacima (AST) već 1818. godine ima 81 kućni broj, 184 zgrade, jednu crkvu i jedno groblje te 449 stanovnika (Bratulić 1978: 333). Vodoopskrba počiva na trima otvorenim lokvama (pojila) Melti, Studenčini i Miklaviji u blizini sela. Te su lokve od prvih kuća udaljene 700 m, 200 m i 2,5 km, iz njih se nosi voda za potrebe ljudi i stoke, a usto se stoka na njima slobodno napaja. Samo dvije kuće imaju vlastite cisterne za vodu uz kuću. U većini stambenih zgrada dio zgrade služi i kao štala. Sačuvani ostaci tih najstarijih kuća pokazuju da su sve građene od kamena, većinom kao prizemnice pokrivene slamom, minijturnih otvora umjesto prozora, s unutrašnjim zidovima od drvenog pletera. Unutrašnji i vanjski zidovi obostrano su ožbukani slabom vapnenom žbukom i bojani vapnom.

Na kraju 1883. godine selo ima 130 kućnih brojeva, 330 zgrada (i još njih dvadesetak u izgradnji), dvije crkve, osnovnu školu, prošireno groblje (DGU i ZKO). Vodoopskrba počiva na trima ozidanim spremnicima za vodu uz male izvore (Studenac, Studenčina, Ledina) i dvjema lokvama (Melta i Miklavija), a 14 kuća ima vlastite cisterne za vodu. Kuće su većinom postale katnice, gotovo sve su pokrivene crijepom te su dobile prave prozore i dimnjake. Pregradni zidovi i dalje su od ožbukanog drvenog pletera.

Godine 1900. selo ima 150 kućnih brojeva i 754 stanovnika (DSZ).

U zadnjim desetljećima 19. stoljeća u selu djeluju pekara i dvije trgovine¹², a od 1883. godine i jednorazredna pučka škola.

Ni na početku ni na kraju stoljeća kuće nemaju nikakve sanitarne prostorije. Tek početkom 20. stoljeća počinje se uz kuću ili štalu smještati poljski WC.

U 19. stoljeću Veli Brgud zatvorena je i samodostatna seoska zajednica u kojoj se ljudi bave uzgojem poljoprivrednih kultura za vlastite potrebe (krumpir, grah, pšenica, kukuruz, vinova loza, kupus, repa i češnjak), sijeku šumu i prodaju drva za ogrjev, a poneki radi prodaje proizvode ugljen od drva (*karbunice*) ili pečenjem kamena (*japlenice*) dobivaju vapno. Svako domaćinstvo ima jednu ili

¹⁰ Povijesni izvori potvrđuju da su u 16. stoljeću takva doseljavanja zabilježena i na području zapadno od Velog Brguda: Vele i Male Mune, Žejane i Pasjak te na slovenskoj strani na području od Podgrada i Brda do Novokračina.

¹¹ Utvrđeno po m. k. rođenih, vjenčanih i umrlih.

¹² Pekara i trgovina postojale su na kućnom broju 111 – Modračovi (danas 72, ruševina), vlasništvo doseljenog trgovca Grgurine, dok je druga trgovina postojala na kućnom broju 78 – Mačetovi (danas kućni broj 111), vlasništvo trgovca Požarića (podaci dobiveni od kazivača, navedenih na kraju članka).

dvije svinje i desetak kokoši za svoje potrebe kao i manje stado ovaca ili koza.¹³ Nisu nađeni precizni podaci o broju ovaca u selu, no sigurno se moralo raditi o velikom broju jer je u Državnom arhivu u Rijeci, u građi Kotarskog poglavarstva Podgrad, nađen veći broj odobrenja brgujskim pastirima (tzv. *čredarima*¹⁴) za zimsku ispašu na području Istre u razdoblju od 1825. do 1830. godine.

U drugoj polovici stoljeća krave počinju naglo istiskivati ovce, i to isključivo zbog toga što krave daju mnogo više mlijeka za kojim postoji potražnja u Opatiji i okolnim priobalnim mjestima.¹⁵ Krave su uvele i velike promjene u način obrade zemlje. Od njih se dobiva mnogo više gnojiva nego od ovaca. Usto omogućavaju da se olakša posao u poljoprivredi zahvaljujući zaprežnim kolima, a na samom prijelazu iz 19. u 20. stoljeće počinju se upotrebljavati i prvi drveni plugovi. Zahvaljujući kravama pojavilo se i novo zanimanje: *mlikarice*. Brojne žene i djevojke na leđima nose mlijeko na prodaju u Opatiju i Rijeku. U selu se izrađuju i zaprežna kola i njihovi dijelovi (na to i danas u Brgudu i okolici podsjećaju sačuvani kućni nadimci: Kolarovi, Bognarovi), a povećava se i broj kovača koji potkivaju, izrađuju šine i dijelove za zaprežna kola te sve poljoprivredne alatke.

U selu ne postoji razvijeno zanatstvo, osim onog koje služi za potrebe samog sela: kovačnice, a krajem stoljeća trgovine i pekara. No muškarci su vrsni zidari i proizvođači vapna (*japleničari*), kirijaši, tesari, bačvari, obručari koji proizvode i prodaju drvene obruče za bačve i druge stvari koje sami proizvode (pleteni koševi i košare, zaprežna kola i dijelovi za njih i sl). Od druge polovice 19. stoljeća i žene zarađuju prodajom mlijeka, bremena drva, jaja i drugih ratarskih proizvoda koje na leđima nose na prodaju u priobalne krajeve.

¹³ Vlasti su 1870. naredile istrebljenje koza u Velom Brgudu radi zaštite šuma, a zauzvrat su stanovnicima omogućili naknadu od 50 do 100 forinti te sadnice voćaka. Unatoč naredbi u selu je sve do polovice 20. stoljeća zadržan manji broj koza u siromašnijim obiteljima radi osiguravanja mlijeka za potrebe obitelji.

¹⁴ Čreda – stado stoke na ispaši; stoku vlasnici u selu povjeravaju na čuvanje jednom pastiru, čredaru, koji je vodi na ispašu. Ako se stoka čuva na pasištima oko sela, pastira plaćaju vlasnici stoke dajući mu stan i hranu. Dok su se ovce vodile na zimsku ispašu u Istru, čredar je bio plaćen određenim brojem janjaca, odnosno dijelom sira i skute koje je proizveo od ovaca. Kazivači su se sjećali priča svojih djedova i baka o zimskoj ispaši ovaca na području Istre, a sami su bili svjedoci dolaska ovčara s područja Bosne još pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Na području Slovenije izraz čreda označava i stada ovaca i stada krava, a čredar se naziva črednik. U Velom Brgudu izraz *čreda* preuzet je od susjednih slovenskih mjesta zbog činjenice da je Veli Brgud do polovice 19. stoljeća bio znatno više povezan sa svojim slovenskim susjedima nego s Kastavštinom.

Po etnologu Ivi Jardasu *črēdā* je hrpa krava koje pase jedan pastir, taj pastir jede i spava po redu ili po „črede“: kod svakoga gospodara onoliko dana koliko on ima krava; čreda znači i red, danas jedan, sutra drugi (Jardas 1957: 389). Ni u drugom djelu o ovčarstvu na Lisini na Učki Jardas ne povezuje čredu s ovcama, već navodi da se na Kastavštini stada ovaca nazivaju *čap* te da jedan *čap* čini 200 ovaca (Jardas 1962: 213).

¹⁵ Nije pronađen podatak o ukupnom broju krava u 19. stoljeću, no po svjedočenju pok. Ivana Pugelja iz Velog Brguda, u tridesetim godinama 20. stoljeća Brgud je imao oko 600 stanovnika i oko 800 krava.

4. Općenita saznanja o stanovništvu Velog Brguda od 1785. do 1901. godine na temelju analiziranih matičnih knjiga

Matične knjige rođenih/krštenih, vjenčanih i umrlih župe Brgud od 1785. do 1901. godine sadržavaju upise rođenja i smrti za osobe iz Velog Brguda (2690 rođenja i 2112 smrti) i Malog Brguda (480 rođenja i 315 smrti) kao i podatke za 23 rođene osobe i 5 umrlih osoba iz drugih krajeva.

S adresom Veli Brgud u knjige su upisivani podaci za nekoliko kućnih brojeva zgrada izgrađenih uz prugu Pivka – Rijeka.¹⁶ Na tim su brojevima (123, 124 i 125) privremeno živjele obitelji graditelja pruge i kasnije čuvara pruge te cestara koje s ostalim dijelom Velog Brguda dotad, a ni kasnije, nisu bile povezanije i koje su se često selile pa su u daljnjem prikazu podataka o stanovništvu Brguda isključene (19 rođenja, 6 smrti). Knjiga rođenih nije potpuna i u njoj nedostaju stranice od 42. do 57., odnosno ne sadržava podatke od 12. rujna 1812. do 3. kolovoza 1814.

Podaci iz Knjige rođenih neće se posebno elaborirati pa se u odnosu na nju iznosi samo osnovno. Velik broj novorođene djece značio je da su obitelji imale od pet do 15 djece, no zbog iznimno velike smrtnosti tek 40 % djece doživjelo je dob od 20 godina. Zbog velike smrtnosti djeca su se krstila na dan rođenja ili najkasnije tijekom idućeg dana. Svi porodi obavljani su u kući majke, a od veljače 1836. godine redovito se upisuje i podatak o primalji (*babici*) koja je asistirala, iz čega se vidi da je otada pa do konca stoljeća samo pet poroda od ukupno 1785 poroda obavljeno bez njihove asistencije (u Malom Brgudu, koji nije imao svoje primalje, primalja nije upisana čak za 106 od ukupno 309 poroda u istom razdoblju). Primalje su bile žene vične asistiranju pri porodima, no morale su polagati i tečaj te dobiti i odobrenje nadležnih vlasti da mogu obavljati porode. Pri upisu rođenja djeteta uz ime primalje u najvećem broju slučajeva upisana je kratica „ob”, „ap” ili „app”, što znači da se radilo o licenciranoj primalji, odnosno u znatno manjem broju slučajeva upisana je oznaka „non ap” ako je kod poroda asistirala primalja bez licencije.

Podaci iz knjige vjenčanih ukazuju na veliki broj vjenčanja krvnih srodnika u trećem i četvrtom koljenu, što je dovelo do pojave genetske bolesti, očnog tlaka *glaucoma Mune – Brgud*.¹⁷ Naime, od 489 vjenčanja u kojima su sve

¹⁶ Kbr. 123, čuvarnica pruge (vahtarica) na Palačnom, kbr. 124, čuvarnica pruge (vahtarica) Vele Laze i kbr. 125, cestarska kuća na Miklaviji. Danas su sve tri kuće srušene, no tragovi njihovih temelja još su uvijek vidljivi.

¹⁷ Za razdoblje od 1799. do 1841. svećenici su uz upis braka stavljali i napomenu o krvnom srodstvu mladenaca. U navedenom razdoblju zaključena su 173 braka, a napomena o krvnoj vezi upisana je za njih 83 ili 48,3 %. U brojnim brakovima rodbinska je veza bila dvostruka, i po liniji oca i po liniji majke.

Nakon 1841. godine takva napomena nije više upisivana, no sasvim je sigurno i kasnije bio prisutan veliki postotak brakova krvnih srodnika jer arhiva Župnog ureda Brgud obiluje dokumentima, odobrenjima za zaključenje braka između srodnika u trećem i četvrtom koljenu

mladoženje iz Velog Brguda, u 463 slučaja i mladenka je bila iz Velog Brguda (94,7 %), u njih 20 mladenka je iz Malog Brguda (4,1 %), a samo kod šest vjenčanja iz ostalih mjesta (1,2 %).¹⁸

Prosječna životna dob ženika bila je 26,6 godina, a mladenke su u prosjeku imale 24 godine. Brakovi osoba mlađih od 18 godina bili su rijetki, zabilježeno je 19 mladoženja i 44 mladenke, a neki su bili iznimno mladi: jedan mladoženja imao je 15 godina, a dvije mladenke imale su po 14 godina.

Generalno, podaci iz knjige umrlih¹⁹ ukazuju na iznimno velik broj umrle djece, nisku prosječnu životnu dob te brojne zarazne bolesti kao uzrok smrti. U nastavku se navode podaci samo za Veli Brgud:

- u ukupnom broju umrlih (2112) nešto je češća smrtnost žena (1084 umrle ili 51,3 %) nego muškaraca (1036 umrla ili 48,9 %),
- djeca prije navršene desete godine života činila su ukupno 54,4 % svih umrlih, s time da su dječaci u odnosu na isti spol činili 56,6 %, a djevojčice 52,1%,
- prosječna životna dob jest 24,8 godina; kod muškaraca je ona nešto niža od toga i iznosi 24,1 godinu, a kod žena je veća i iznosi 25,6 godina²⁰,
- godišnje prosječno umire 18 osoba, no u pojedinim godinama umire ih i znatno više od prosjeka: 1855. (89), 1873. (50), 1874. (47), 1886. (43), 1790. (40), 1872. (37), 1882. (36), 1835. (35), 1863. (35), 1867. (33), 1895. (32), 1899. (32), 1854. (31), 1880. (30) i 1898. (30),
- analiza uzroka smrti²¹ pokazuje da su svećenici imali vrlo različite kriterije i popis uzroka koje su primjenjivali, što onemogućava egzaktno raz-

koje je prije zaključenja braka davao tršćanski biskup (u uputama za traženje takvog odobrenja svećenik je i za mladoženju i za mladenku morao navesti detaljno imovinsko stanje njihovih obitelji, što upućuje na to da je i Crkva po tome određivala naknadu za davanje odobrenja).

¹⁸ Pod Ostala mjesta svrstane su mladenke iz susjednih mjesta izvan katastarske općine Brgud (Zvoneća, Mune, Žejane, Brešća, Šapjane i sl.), a za sve te brakove karakteristično je da su mladoženje bili udovci koji su već imali potomke u Brgudu ili neženje koji su se ženili u podmakloj dobi kada se nije očekivalo da će dobiti potomke, što ukazuje na to da se i brakom sprečavalo da zemlja dođe u ruke stranaca.

¹⁹ Podaci su upisivani u knjigu u obliku tablice s datumom smrti i datumom pogreba, mjestom i kućnim brojem umrle osobe, imenom i prezimenom pokojnika, podacima o vjeroispovijesti (katolik, nekatolik), spolu te dobi u trenutku smrti, uzrokom smrti, a navodio se i podatak o primanju posljednje pomasti i imenu svećenika koji je obavio pokop. Knjiga je pisana na latinskom jeziku. Oblici osobnih imena pisani su jezikom zemlje iz koje je svećenik dolazio, tj. s hrvatskog, talijanskog ili njemačkog govornog područja (Ivan, Joannes, Johann). Za sve umrle osobe upisano je prezime (jedno je nečitko), dok ime nedostaje za njih 23. Za sedam osoba nije upisana dob u trenutku smrti.

²⁰ Podatak je izračunan po metodologiji izračuna prosječne starosti (prosječne životne dobi) Državnog zavoda za statistiku RH (aritmetička sredina navršениh godina života na referentni datum). U našem slučaju to je zbroj svih punih navršениh godina života umrlih osoba u trenutku smrti podijeljen s ukupnim brojem umrlih: 52458 : 2112.

²¹ Uzrok je upisan za 98,1 % svih umrlih (nije upisan u 30 slučajeva, a u 11 je upis nerazumljiv i nečitak).

vrstavanje uzroka,²² no sasvim sigurno pokazuje da je više od 70 % svih smrti bilo vezano za zaraze, bijedu i siromaštvo,

- od zaraznih bolesti umrlo je ukupno 885 osoba (41,7 %), dok je čak 578 osoba (27,4 %) umrlo zbog uopćenih uzroka smrti (obična smrt, istrošenost, slabost, iskrvarenje).

Detaljan pregled tih bolesti dan je na kraju članka, u *Prilogu 1*.

Dobna skupina	Ukupno		Muškarci		Žene	
	Umrli	%	Umrli	%	Umrli	%
do 1 g.	498	23,5	261	25,2	237	22,5
1 – 5 g.	542	25,6	255	24,6	287	27,3
6 – 10 g.	112	5,3	71	6,9	41	3,9
11 – 20 g.	119	5,6	55	5,3	64	6,1
21 – 30 g.	102	4,8	44	4,2	58	5,4
31 – 40 g.	102	4,8	41	4,0	61	5,8
41 – 50 g.	103	4,9	40	3,9	63	4,4
51 – 60 g.	119	5,6	65	6,3	54	5,1
61 – 70 g.	156	7,4	76	7,3	80	6,3
71 – 80 g.	192	9,1	91	8,8	101	9,6
više od 80 g.	75	3,5	37	3,6	38	3,6
UKUPNO	2120	100,0	1036	100,0	1084	100,0

Tablica 1. Smrtnost po dobnim skupinama u Velom Brgudu

Zarazne bolesti u pravilu su izazivale brojne epidemije u kojima je umirao veliki broj ljudi, no osim o koleri iz 1855. godine, o drugim epidemijama nisu kroz usmene predaje sačuvana nikakva saznanja.

U nastavku je posebno obrađena spomenuta kolera, ali je naveden i pregled drugih zaraznih bolesti kada je od njih u kraćem vremenskom razdoblju umro veći broj ljudi.²³

²² Uzroci smrti često su utvrđivani po vanjskim manifestacijama bolesti, odnosno stanja umrle osobe prije smrti, a ne po medicinskim uzrocima, odnosno bolestima koje su dovele do tog stanja (slabost, istrošenost, obična smrt, temperatura, groznica, kašalj, iskrvarenje).

²³ Autor je kao kriterij za izradu popisa zaraza uzeo uzastopne smrti najmanje pet osoba.

5. Kolera 1855. godine

Sjećanje na epidemiju kolere iz 1855. godine sačuvano je na razini legende, samo kao saznanje da je od nje umrlo mnogo ljudi te da se otad do danas u Brgudu štiju sveci Kuzma i Damjan kao zaštitnici mjesta²⁴ kroz mjesni blagdan Kuzmovu, nekada Kuzminju.²⁵ U obližnjoj Klani, ali i u brojnim drugim mjestima u Istri, kao zaštitnik od kolere štije se sveti Rok kojemu je posvećena i crkvice izgrađena 1861. godine²⁶ (Muzur 1996: 136).

Priče o koleri u Velom Brgudu bitno su se razlikovale od jednog kazivača do drugog, a svima je zajedničko to da su uvelike odstupale od stvarnih događaja i broja umrlih koji je utvrđen na osnovi podataka iz knjige umrlih i pisanih izvora pronađenih u arhivu Župnog ureda Veli Brgud i Državnom arhivu u Rijeci.

Kolera je akutna infekcija koju uzrokuju kolonije bakterija *Vibrio cholerae* koje se nastanjuju u tankom crijevu. Širi se korištenjem vode i hrane kontaminirane izlučevinama zaraženih osoba. Kolera je endemična na prostorima Azije (posebice Indija i rijeka Ganges), gdje je kod ljudi razvijen i prirodni imunitet na nju. Trgovačkim rutama prenesena je u Rusiju, Europu i druge dijelove svijeta te je zabilježeno više pandemija kolere.

Najčešće se pojavljuje kao supklinička, nekomplikirana bolest i prestaje spontano u razdoblju od tri do šest dana bez posebnog liječenja, no može biti i fulminantna, potencijalno smrtonosna bolest. Taj drugi oblik kod neliječenih, težih slučajeva ima smrtnost do 50 %, obično zbog dehidracije. Lijek protiv uzročnika kolere ne postoji, a liječenje se svodi na nadomještanje izgubljene tekućine i elektrolita. Danas je uz promptnu i odgovarajuću terapiju infuzijama tekućine i elektrolita smrtnost manja od 1 % („kolera“, *Hrvatska enciklopedija* 2021).

U Istri se prvi put pojavila u Puli 1835. godine, potom 1836. na području Pazina, Žminja, Svetvinčenta i Vodnjana, a u trećoj svjetskoj pandemiji, koja je harala Europom od 1846. do 1861. godine, bolest se je proširila na Trst, Rijeku i Pulu (Rudelić 2016). Smatra se da je treći veliki val epidemije kolere prvo za-

²⁴ Na zahtjev Župe sv. Mikule iz V. Brguda Biskupski ordinarijat Tršćanske biskupije odredio je dekretom br. 1972 od 20. rujna 1855. da se u Brgudu ima slaviti zavjetni blagdan sv. Kuzme i Damjana. Sam dekret nije sačuvan u arhivu Župnog ureda, no o njegovu postojanju znamo iz upisnika spisa Župe Brgud u kojem je evidentirano pismo Biskupskog ordinarijata u Trstu br. 2517 od 24. rujna 1907. i njegov sadržaj iz kojeg se vidi prijetnja da će Ordinarijat ukinuti blagdan ako se Brgujci ne pokore i ne prestanu organizirati ples i zabavu tijekom tog blagdana (ŽUB, 1907.).

²⁵ Brgud je štovao sv. Kuzmu i Damjana davno prije kolere jer je od 1745. godine u Brgudu djelovala Bratovština sv. Kuzme i Damjana koja je ugašena do 1773. godine (Lavrič 2014: 134).

²⁶ Sveti Rok prvotno je smatran zaštitnikom od kuge, a kasnije i od kolere. U Istri postoje brojne zavjetne crkve izgrađene njemu u čast, detaljnije o tome: Muzur i Škrobonja 1995, 2008; Muzur 2010.

hvatio jug Francuske, zatim se proširila na Italiju i potom 1854. – 1855. na Istru i naše krajeve (Bertoša 1988: 247).²⁷

Dio te treće svjetske pandemije bila je i kolera koja je od 23. lipnja do 22. kolovoza 1855. u Velom Brgudu odnijela 71 život, a u Malom Brgudu jedan.

R. br.	Dob	Broj
1.	do 10 g.	16
2.	10 – 20 g.	16
3.	20 – 40 g.	17
4.	40 – 60 g.	10
5.	više od 60 g.	13
UKUPNO		72

Tablica 2. Umrli od kolere u Velom i Malom Brgudu po dobi

Sama epidemija bila je prisutna i u drugim mjestima Župe Jelšane pod koju je spadao i Veli Brgud (Kronika: 89), gdje je od te bolesti ukupno umrla 181 osoba.²⁸

Iz pronađenih podataka proizlazi da je u Velom Brgudu od kolere bilo zaraženo 128 osoba; ozdravilo ih je 57, a umrla je 71 osoba.

Prva osoba umrla od kolere bila je Catharina Afrič (kbr. 60 – Matužovi) koja je umrla 23. lipnja u dobi od 55 godina i 7 mjeseci da bi potom u 19 dana, od 6. do 24. srpnja, umrla 61 osoba (u prosjeku tri dnevno). Najveći broj umrlih bio je 10. srpnja kada je umrlo devet osoba. Sedam osoba umrlo je 16. srpnja, po šest 11. i 14. srpnja, po pet 13. i 18. srpnja, četiri 8. srpnja, po tri 9., 12., 15. i 24. srpnja, a po dvije osobe 17., 19. i 23. srpnja.

Epidemija je uvelike jenjala nakon 24. srpnja te je do 22. kolovoza od nje umrlo još 11 osoba. Posljednja umrla osoba iz Velog Brguda bio je Joannes Brižan s kućnog broja 51 (Krulčićov), star 31 godinu, 2 mjeseca i 21 dan.

Posljednja osoba koja je umrla od kolere ujedno je bila i jedina oboljela osoba iz Malog Brguda: Barbara Stemberger s kbr. 2 umrla je 22. kolovoza u dobi od 62 godine.

U vrijeme kolere Veli Brgud imao je 96 kućnih brojeva.

²⁷ Detaljnije o koleri u sjeverozapadnoj Istri od 1830. do 1890. godine v. u: Bratož 2017.

²⁸ U Kronici Jelšanske župnije zapisano je sljedeće: „Kolera l. 1855. Strašna šiba Božja je zadela Jelšansko faro leta 1855. Kot drugod je tudi tukaj razsajala kolera od 5 julija do 3 oktobra. V teku dobrih dveh mesecev je umrlo v župniji 211 oseb, od teh je umrlo samo na koleri 181 ljudi...”. Pokojni jelšanski župnik Franc Raspor provjeravao je podatak i po njemu on nije uključivao i broj umrlih u Velom Brgudu.

U Velom Brgudu zaraza je bila prisutna na 49 kućnih brojeva (od toga sa smrtnim ishodom na 38 brojeva), dok na 47 kućnih brojeva nije bilo zaraze.

Najviše umrlih bilo je na kbr. 72 (Školanovi), ukupno njih šest. Po četiri osobe umrle su na kućnim brojevima 47 (Stipanovi), 61 (Sučićovi) i 96 (Onokrajčovi), dok su po tri osobe umrle na kućnim brojevima 3 (Jelačićovi), 12 (Prdanovi), 14 (Martinićovi), 18 (Starajčovi), 32 (Lukanovi), 55 (Jurećovi) i 73 (Barešinovi). Po dvije osobe umrle su na kućnim brojevima 8 (Jurkovi, Trunići, danas Kolarovi), 9 (Špucanovi), 16 (Jurčetovi/Frankini), 40 (Filipićovi) i 84 (Kaligerovi), a po jedna na kućnim brojevima 6 (Kolarovi stariji), 15 (Lukićovi/Turkovi), 19 (Kastavčići donji), 20 (Toninkini), 22 (Šorovi, Grošić), 27 (Gljuhovi), 31 (Petrovi), 35 (Jirvetovi), 38 (Mišotovi), 39 (Slavićovi), 45 (Franulovi), 46 (Slibićovi), 51 (Krulčićovi), 53 (Barbićovi), 60 (Matužovi), 69 (Pavićovi), 71 (Nežićovi), 77 (Lovrićovi), 78 (Maćetovi), 86 (Štulovi), 90 (Vrtlinarovi) i 95 (Švintovi).

Na 11 kućnih brojeva svi zaraženi preživjeli su koleru: 4 (Jurotovi), 5 (Matešićovi), 49 (Kancilerovi), 59 (Baretovi stari, ruševina), 62 (Jujetovi), 63 (Lukęzinovi), 66 (nije sačuvan nadimak, današnja Jandrova garaža), 67 (Jelušićovi), 74 (Tuhlićovi), 81 (Paladrićovi) i 91 (Barezinovi). Ovdje treba istaknuti kbr. 74 (Tuhlićovi) na kojem je ozdravilo svih osam zaraženih osoba i kbr. 91 (Barezinovi) na kojemu su ozdravile sve četiri zaražene osobe. Za dio osoba koje su preboljele koleru znamo da su od te bolesti bolovale u dva navrata u srpnju 1855. godine.

Za umrle nisu zvonila zvona, a sahrane su se obavljale samo u krugu obitelji, bez uobičajenih pogrebnih povorki (Kronika: 89). S jedne se strane tako nastojalo spriječiti širenje epidemije, a s druge se strane sprečavalo širenje straha i panike.

Sve umrle sahranio je kapelan Joško Vode.

Zbog velikog broja umrlih postojeće groblje postalo je pretijesno te je dio umrlih osoba pokopan oko 150 metara dalje od groblja, na njivi zvanj Crikveni dolac.

Slika 1. Crkveni dolac, privremeno groblje u doba kolere

Figure 1. Crkveni dolac, temporary cemetery in the age of cholera

Prva osoba sahranjena na novom groblju (19. srpnja 1855.) bio je udovac Gregorius Shale s kbr. 55 (Jurećovi) koji je umro dan ranije u dobi od 73 godine i 4 mjeseca (uz njegov upis smrti u knjizi umrlih stoji i napomena *Primuš in novo cimiterio sepultuš, Jos. Vode*). Nije upisano tko je još sahranjen uz njega, no po usmenoj predaji u Velom Brgudu, na tom groblju sahranjeno je ukupno osam osoba.

Do kraja stoljeća to je privremeno groblje napušteno, a posmrtni ostaci pokojnika preneseni su na staro groblje. Danas na taj događaj podsjeća obnovljeni ulaz s bočnim kamenim stupovima u kamenom zidu koji opasuje dolac kao i spomen-ploča postavljena 2003. godine.

Popis svih osoba koje su tada umrle od kolere naveden je u *Prilogu 2*. U tom vremenskom intervalu od raznih drugih bolesti umrlo je još osam ljudi koji nisu uneseni na popis.

Mnogo je osoba i preboljelo koleru. Na popisu koji je izradio svećenik Joško Vode 30. srpnja 1855. (ŽUB 1, 1855) navedeno je 58 osoba s 27 kućnih brojeva iz Velog Brguda koje su preboljele koleru, a navedena su i tri „stranca” koja su boravila u Brgudu i tu preboljela koleru. Popis je očito rađen kronološki jer se na popisu ponavlja osam kućnih brojeva (od toga kbr. 8, 35, 66 i 47 dvaput, a kbr. 26, 73, 74 i 91 triput te se iz imena osoba navedenih uz te kućne brojeve može zaključiti da su pojedine osobe dvaput bolovale od kolere tijekom srpnja 1855.). Navedeni popis nalazi se u *Prilogu 3*.

Iz drugih dokumenata u arhivu Župnog ureda Veli Brgud nije se moglo utvrditi je li bilo i koliko je bilo oboljelih koji su preboljeli koleru u kolovozu te godine.

6. Reagiranje javnih vlasti na pojavu kolere u Velom Brgudu

Državni arhiv u Rijeci dao nam je uvid u izvore koji pokazuju tadašnja znanstvena i medicinska saznanja o koleri neposredno prije izbivanja ove bolesti u Velom Brgudu, a koja su sačuvana u dokumentu *Kratko i razložno izloženje postupanja pregledano od prestavše pridvorne kancelarie sajedinjene i od unutarjnega ministarstva prema uvedenju mierah kontumacije protivu kolere* (HR-DARI-36-3).

To objašnjenje dano je nakon što se u pojedinim područjima monarhije počela uvoditi karantena radi sprečavanja širenja bolesti te se uputom nalaže da se takva mjera ne uvodi te da se povuče tamo gdje je uvedena (primjerice, spominje se listopad 1849. kada je vladar dalmatinski uveo karantenu za provincije u kojima je postojala sumnja na koleru i kojemu je naređeno da ukine tu karantenu, sve u skladu s Ukazom od 13. prosinca 1847.).

Posebna komisija sastavljena od nekoliko profesora medicine i liječnika koji su imali iskustva s kolerom utvrdila je da se radi o epidemiji koja dolazi iz Azije u Europu zbog nepoznatih okolnosti i da njezinu pojavu potpomažu

neumjerenost u jelu i piću ili nedostatak dovoljne i zdrave hrane, opterećenje organizma neurednim životom, prekomjernim naporima i osobito duševne strasti koje pogađaju srce kao što su strah, mučenje, plašenje i sl. kao i to što mnogi bolesnici žive u tijesnim prostorima, bez provjetravanja i s nečistoćom u njima te da je donositelj bolesti zrak.²⁹

Komisija utvrđuje da karantene i zabrane kretanja ne mogu spriječiti napredovanje bolesti, već da pridonose njezinu širenju jer ljude ispunjavaju strahom i užasom, da su beskorisne i štetne te da se za njih beskorisno izdvajaju velika sredstva kao i da je mnogo korisnije uklanjati ranije spomenute uzroke koji potpomažu razvoj kolere.³⁰

U dokumentu se navodi da stav komisije potvrđuju i iskustva mnogih liječnika koji su imali iskustva s tom bolešću.

U Župnom uredu Veli Brgud sačuvano je pismo koje je Kotarski sud Volosko 4. srpnja 1855., tj. odmah nakon što je dijagnosticiran prvi slučaj kolere u Brgudu, uputio župniku (ŽUB 2, 1855) s kvalitetnim uputama o tome kako prepoznati koleru i kako je liječiti.

Kao izvorno svjedočanstvo o tadašnjim medicinskim saznanjima o toj zarazi, ali i kao dokaz relativno brze i kvalitetne reakcije vlasti na vijest o izbijanju zaraze, pismo prenosimo u cijelosti, uz naznaku da se u pismu spominje liječnička pomoć, ali se ni iz jednog drugog dokumenta u crkvenom arhivu ne vidi da je u Brgud bio upućen neki liječnik.

Br. 1893

Uvaženom župnom uredu u Brgudu

Budući da se i u oblasti Voloskog manifestiralo nekoliko pojedinačnih slučajeva azijske kolere, obveza je ovog kotara bdjeti nad javnim zdravljem, kako ova bolest ne bi uzela maha te da ne bi došlo do pojave epidemije, ali za to je potrebna suradnja ne samo općinskih poglavara, već i poštovanog svećen-

²⁹ „... da je kolera izvora epidemičkoga, i da probia iz svojega gnjezda Asie u Europu u nekima okolnostima, koje su joj naklonjene radi prostora rasplodjenja i koje zavise od nepoznatih teluričkih i sideričkih odnošenjah. Lasnoprijamnost (prijemljivost) kolere, dakle i pojavljenje iste podpomaže se imajući u sebi višerečena odnošenja, neumierenost u jelu i pitju, ili neodstatak dovoljne i zdrave hrane, pritisnutje organizma neurednim življenjem, prekomierni trud tiela, a osobito duševne strasti, koje udaraju u serce, kao što je strah, mučenje, plašenje i druga ovakova, kako god i kada žive mnogi bolestnici u tiesnim miestima, nemarnost za provietrivanje staništah, i nečistotja u istima. Donositelj toga svega bolesljivog začela je zrak”.

³⁰ „... iskustvo do sada učinjeno u ovoj koleričkoj bolesti naučila su, da postavljeni korduni (granice) radi zdravlja i miere od odlučjenja ne samo ne mogu preprečiti napredovanje bolesti, nego naprotiv takove miere još izpunjavaju ljude strahom i užasom, pripravljaju ih, da lašnje primaju bilest, i škode u toliko, što jedan drugome ne može prinositi pomoći. Ovakve miere oglasi rečena komisia, ni su se samo pokazale bezkorisne, nego još i škodljive, a velike sume novach, koje one iziskuju, bile su upotrebljene bez koristi. Mlogo preporučniji od mierah odlučjenja dolaze naprotivu druga prodhranjava sredstva protiv uhoda kolere, a ova se sastoje u tome, da se uklanjaju višepomenute točke koje podpomažu primati koleru, i žestoko ili naglo njeno pojavljivanje.”

stva i župnika, koji će svojim moralnim utjecajem i svojom dobro poznatom revnošću moći poučiti neuki narod, o načinu kako se sačuvati od bolesti, u prvom redu izbjegavajući strah, umjerenim i trezvenim načinom života te poštivanjem preporuka liječnika o pravilnom tretiranju bolesnika sve do dolaska liječnika.

Stoga se umoljava uvaženi župnik da na odgovarajući način upozna svoje župljane sa slijedećim upozorenjima i pravilima o higijeni koje šalje kotarski ured.

- 1) Bolest se manifestira povraćanjem, vodenastim proljevom bez mirisa (tzv. „rižina voda“), boje bjelanjka.
- 2) Osjećaj pritiska na srcu i težine u želucu.
- 3) Nagla žeđ i jaka želja za čistom hladnom vodom.
- 4) Nedostatak uriniranja.
- 5) Promukao i kreštav glas, iscrpljenost i nedostatak snage.
- 6) Grčevi i konvulzije, hladni ekstremiteti.

Njega:

- 1) Bolesnika moraju njegovati samo dvije osobe i ne smije biti niti u jednom trenutku ostavljen sam. Već na prvi znak bolesti mora biti odmah smješten u krevet i dobro pokriven; trebaju mu se odmah dati topli napici, primjerice čaj od cvjetova lipe, bazge, matičnjaka, kamilice ili nekog drugog aromatičnog bilja, ili topla limunada. Te napitke treba uzimati ne samo po potrebi, već svakih 10 minuta po ½ šalice; ne odustati niti u slučaju kad bolesnik povraća.
- 2) Treba bez oklijevanja pribjeći trljanju cijelog tijela vunanim krpama, posebno inzistirajući na ekstremitetima, i to ustrajno svakih ¼ sata po 10 minuta ako tijelo i udovi nisu jako hladni; u slučaju jake hladnoće, krpu treba umočiti u topao ocat ili neki špirit. Uvijek treba paziti da zbog ovih operacija bolesnik ne bude razotkriven jer je iznenadni gubitak topline za bolesnika jako štetan. Treba nastavljati sa trljanjem sve dok se cijelo tijelo dobro ne zagrije.
- 3) Da bi se dobila toplina na drugi način, može se pribjeći vrećicama punjenim toplim pijeskom, ili zagrijanim opekama koje treba umotati u više slojeva krpa te ih staviti ispod stopala bolesnika; pritom treba dobro paziti da toplina ne bude prejak da ne dođe do opekline.
- 4) Na želudac i trbuh mogu se položiti i oblozi sačinjeni od guste kaše od mekinja odnosno od brašna sjemenki lana umotane među krpama.
- 5) Prostorija u kojoj leži bolesnik mora se parfimirati više puta na dan plodovima borovice, octem, lopočikom itd.
- 6) Izmetine moraju biti odmah uklonjene, a podovi i rublje oprani u slučaju da dođe do zaprljanja.
- 7) Prostor treba biti prozračen u najtoplijem dijelu dana, ali ne pretjerivati i posebno izbjegavati propuh, jer bi to bilo veoma štetno.

- 8) Osoba koja nadzire bolesnika mora dobro paziti da on bude uvijek dobro pokriven i ne smije mu dozvoliti pretjerano spavanje niti ga nuditi napicima pomiješanim čistom vodom.
- 9) Treba u svakom trenutku ohrabrivati bolesnika te ga privoljeti na poslušnost sve do dolaska liječnika, od kojeg će se dobiti daljnje upute.
- 10) Već na prvi znak bolesti potrebno je zvati liječnika, odnosno općinskog poglavara, kako bi odmah intervenirao i ovaj kotarski sud te žurno poslao odgovarajuću osobu koja će pomoći bolesniku.

Nadalje, savjetuje se da svaka osoba nastoji izbjeći: teško probavljivu i štetnu hranu kao što je nezrelo voće, ne pretjerivati sa mahunarkama, barem paziti da ove budu dobro kuhane i odgovarajuće začinjene, ne piti hladnu vodu ako je tijelo zagrijano, a nakon fizičkih napora dopustiti tijelu da se dobro odmori.

Ne piti špirite, ali se može umjereno piti vino – čisto i kvalitetno.

Ne ostavljati otvorene prozore prostorija u kojima se spava jer noćni zrak može jako naštetiti, posebice ako je tijelo zagrijano; ne se zadržavati izvan kuće u kasnim satima ako nismo toplo odjeveni.

Na kraju, u ovakvim okolnostima, nužno je da svi budu savjesni i brižljivo se pridržavaju svih preporuka ovog izdanog priopćenja; jedino tako i nikako drukčije moći će se u slučaju nastupa bolesti izbjeći velika patnja i tako omogućiti ovoj bolesti prelazak u još akutnije stanje.

Kotarski sud na Voloskom, 4. srpnja 1855.

7. Druge zabilježene zaraze/epidemije

Kolera iz 1855. godine bila je samo jedna u dugom nizu zaraznih bolesti koje smo utvrdili po uzrocima smrti upisanim krajem 18. i u 19. stoljeću.

U nastavku se daje pregled zaraznih bolesti od 1785. do kraja 1901. godine koje su u kratkom vremenskom razdoblju odnijele veći broj života, uz naznaku da bi popis bio mnogo duži i uključivao veći broj žrtava da su u njega uključene sve kombinacije zaraza koje su istovremeno harale selom.

Na popisu su navedene i jedine dvije zarazne bolesti sa zabilježenim većim brojem smrti u 20. stoljeću.

R. br.	Razdoblje	Bolest	Ukupno	Umrli po dobnim skupinama				
				1-10	11-19	20-40	40-60	iznad 60
1.	12. 7. – 17. 8. 1790.	groznica (<i>febre, febris putrida</i>)	4	0	0	0	1	3
2.	26. 10. 1798. – 7. 2. 1799.	kožni čirevi (<i>morbo pustularum, ex. m. pustularum</i>)	25	25	0	0	0	0

3.	15. 1. – 5. 4. 1807.	boginje (<i>variolae</i>)	23	22	1	0	0	0
4.	20. 1. – 9. 6. 1816.	boginje (<i>variolae</i>)	21	20	1	0	0	0
5.	9. – 20. 8. 1820.	gliste (<i>vermonosi</i> ³¹)	8	8	0	0	0	0
6.	11. 1833. – 1834.	slabosti i groznice (<i>inflame pectoris, inflamio, febris, debulitas</i>)	18	12	2	0	2	2
7.	6. 1. – 20. 3. 1839.	grlobolja i slabost (<i>dolor guttiris, debilitas</i>)	18	13	0	0	4	1
8.	27. 5. – 26. 10. 1839.	slabost i groznica (<i>debilitasa, febris nervoša</i>)	9	7	1	0	0	1
9.	10. 2. – 12. 4. 1842.	slabost i tifus (<i>debilitas, thi(f)sis</i> ³²)	5	4	1	0	0	0
10.	1. – 24. 8. 1842.	groznica i tifus (<i>febris, febris nervosa, thi(f)sis</i>)	7	3	1	1	2	0
11.	10. 1. – 13. 4. 1844.	tifus i groznica (<i>thi(f)sis, febris permitiosa</i>)	5	2	1	0	2	0
12.	28. 7. – 9. 10. 1844.	kašalj (<i>tussis</i>)	12	12	0	0	0	0
13.	15. 7. – 14. 9. 1847.	slabost i groznica (<i>debilitas, analepsis, febris</i>)	6	4	0	0	0	2
14.	5. 5. – 18. 6. 1848.	slabost (<i>debilitas</i>)	5	0	0	0	0	5
15.	24. 12. 1850. – 16. 1. 1851.	slabost i groznica (<i>debilitas i febris hectica</i>)	5	2	1	0	1	1

³¹ Upisan uzrok smrti *vermonosi* vjerojatno je greška u pisanju svećenika Gregorius Liubianoviča, koji je upisao smrt sve djece umrle u toj epidemiji te ih je autor autor svrstao u „Gliste”, posebno se vodeći činjenicom da su svi svećenici prije i poslije G. Lubianoviča za dječje gliste upotrebljavali izraz *vermes* ili *verminem*.

³² Upisan uzrok smrti *thisis* vjerojatno je greška u pisanju svećenika Joanesa Brezelnika (ispušteno slovo f: *thifsis*) u razdoblju od 28. 9. 1941. do 1844. godine. Naredni svećenik već upisuje bolest kao *thifsis*, da bi se od 1861. ona upisivala kao *typhus*.

16.	5. 2. – 17. 4. 1851.	boginje i slabost (<i>variola</i> , <i>analepsis</i> , <i>febris</i>)	7	3	2	2	0	0
17.	8. 11. 1851. – 1. 1. 1852.	tifus (<i>thifsis</i>)	8	8	0	0	0	0
18.	23. 6. – 22. 8. 1855.	kolera (<i>cholera</i>)	72	16	16	17	10	13
19.	22. 12. 1862. – 22. 2. 1863.	boginje (<i>variola</i>)	5	0	0	4	1	0
20.	12. 6. – 1. 8. 1864.	proljev (<i>diaree</i>)	5	4	0	0	0	1
21.	10. 8. – 22. 10. 1864.	angina, groznica i slabost (<i>angina</i> , <i>febris nervosa</i> , <i>debilitas</i>)	10	9	0	0	1	0
22.	29. 7. – 15. 10. 1867.	proljev (<i>disenteria</i>)	10	0	1	3	4	2
23.	12. 1867. – 7. 1868.	proljev (<i>disenteria</i>)	8	3	0	1	3	1
24.	7. 6. – 10. 8. 1871.	angina (<i>angina</i>)	5	4	0	0	0	1
25.	28. 3. – 26. 6. 1872.	angina i slabost (<i>angina</i> , <i>debilitas</i> , <i>consumptio</i>)	7	6	1	0	0	0
26.	9. 7. 1872. – 27. 3. 1873.	angina (<i>angina</i>)	21	19	2	0	0	0
27.	18. 6. – 24. 10. 1873.	angina i upala dišnih puteva, boginje, proljev i groznica (<i>angina</i> , <i>catarrhus</i> , <i>variola</i> , <i>diarrhaea</i> i <i>febris nervosa</i>)	19	16	0	1	1	1
28.	6. 9. 1874. – 4. 1. 1875.	boginje (<i>variola</i>)	17	6	0	3	7	1
29.	27. 8. – 29. 11. 1874.	proljevi i groznice (<i>diarrhea</i> , <i>malaria</i> i <i>febris nervosa</i>)	9	2	1	2	4	0

30.	2. 10. – 11. 12. 1876.	angina i upala dišnih puteva (<i>angina, catarrhus</i>)	4	4	0	0	0	0
31.	11. 5. – 4. 9. 1881.	upala i dizenterija (<i>cattaractus, dysenteria, rosa **</i>)	5	4	0	0	0	1
32.	10. 1. – 8. 3. 1882.	šarlah (<i>scarlatina</i>)	18	15	3	0	0	0
33.	2. 8. – 8. 11. 1886.	upala ždrijela i šarlah (<i>difteria i scarlatina</i>)	17	15	2	0	0	0
34.	8. 3. – 19. 4. 1888.	upala dišnih puteva (<i>catarrkus, inflamatio</i>)	7	7	0	0	0	0
35.	10. 10. 1888. – 22. 1. 1889.	dizenterija, groznica i slabost (<i>dysenteria, febris, consuptio</i>)	8	6	0	0	0	2
36.	6. 9. – 28. 10. 1892.	proljevi, tifus i upale (<i>diarea, typhus, inflamatio</i>)	5	1	0	1	0	3
37.	14. 2. – 17. 4. 1885.	upale i slabosti (<i>inflamatio, debilitas</i>)	8	6	0	0	0	2
38.	5. 11. 1895. – 3. 1. 1896.	upale, grlobolje, dizenterijai slabost (<i>inflamatio, mortus guteris, dysenteria, debilitas</i>)	7	7	0	0	0	0
39.	29. 8. – 11. 12. 1897.	proljevi, slabost, tifus (<i>diarrhea, debilitas, typhus</i>)	10	3	3	0	1	3
40.	22. 7. – 4. 10. 1898.	proljevi i istrošenost (<i>diarrhea, consumptio</i>)	11	7	0	0	1	3
41.	24. 10. – 24. 12. 1898.	grlobolja i upale dišnih puteva (<i>malum gutturis, catarrhus</i>)	8	6	1	0	0	1

42.	9. 1. – 9. 3. 1899.	upala dišnih puteva (<i>catarrkus, inflamatio</i>)	5	3	2	0	0	0
43.	1. 8.– 14. 11. 1899.	tifus, šarlah i istrošenost (<i>typhus, scarlatina, consuptio</i>)	5	4	0	0	0	1
44.	9. 11. 1908. – 7. 1. 1910.	šarlah (<i>scarlatina</i>)	16	14	2	0	0	0
45.	10. 10. – 19. 12. 1919.	španjolska gripa (<i>krivi upis: inflamatio pulmorum</i>)	12	4	2	3	2	1
UKUPNO			520	336	47	38	47	52

Tablica 3. Prikaz zaraznih bolesti koje su u kratkom vremenu uzrokovale veći broj smrti

Ovdje treba spomenuti još dvije bolesti koje su bile prisutne u 19. stoljeću u Velom Brgudu. Prva je tuberkuloza, a druga sifilis.

Tuberkuloza, TBC, sušica ili, kako su je naši stari zvali, *jetika*, ubrajala se u smrtonosne bolesti do izuma antibiotika streptomocina. Tijekom 19. stoljeća od nje je u Velom Brgudu umrlo 130 ljudi, u nekoliko slučajeva i cijele porodice.

Druga bolest bio je sifilis (*lues*) od kojeg u Velom Brgudu nije umrlo mnogo ljudi (18 osoba od 1820. godine), a zaslužuje da ga se spomene zbog učinkovitih mjera suzbijanja koje su provodile vlasti tijekom prve polovice 19. stoljeća. Neke od mjera bile su zabrana sklapanja braka ako netko od mladenaca boluje od bolesti i zabrana obavljanja djelatnosti izvan mjesta stanovanja ako osoba ne pokaže da ne boluje od te bolesti.

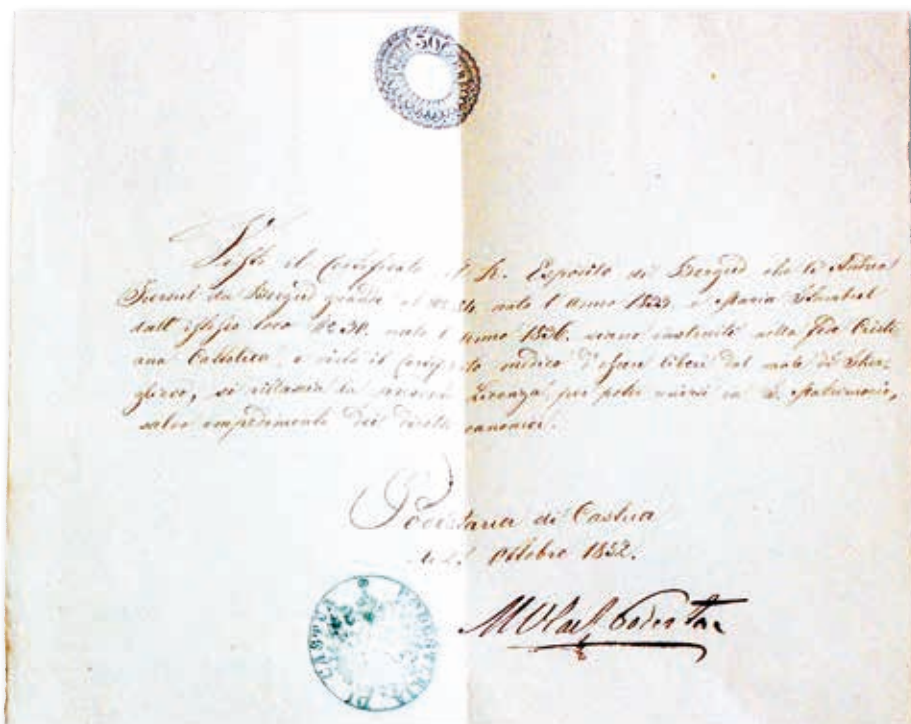
U našim krajevima bolest se pojavila krajem 18. stoljeća te se smatralo da je njezin epicentar bio u Škrljevu (gdje se prvo pojavila lokalno, a potom se proširila na cijelo Primorje, Gorski kotar, otoke, Istru i bliža slovenska mjesta, s time što po izvorima iz 1800. godine od nje boluje oko 14 000 stanovnika) pa je po tome u narodu i literaturi postala poznata kao *škrljevska bolest*, *Male di Scergevo*, *Male Scerlievo* (Gruber 2000, navedeno prema Jovanović i Doričić 2012: 815).

U Velom Brgudu za prvih šest osoba umrlih od te bolesti od 1820. do 1822. godine upisano je škrljevska bolest,³³ dok je za kasnije umrle upisivano *tabes* ili *thabes*.³⁴

³³ Točni upisi: *mal di scherlieuo*, *malatia dischevliera*, *male schergevo*, *malle scerglievo*, *male screvglia*, *scrag*** /zvjezdice nečitko/, *male scerglievo*.

³⁴ *Tabes dorsalis* kasna je posljedica neurosifilisa (tercijarni sifilis) koju karakterizira polagana degeneracija neuralnog trakta. Znakovi i simptomi mogu se pojaviti desetljećima nakon početne infekcije („*tabes dorzalis*“, *Hrvatska enciklopedija* 2021).

Arhiv Župe Veli Brgud sadržava mnogo potvrda iz sredine 19. stoljeća koje su mladenci morali priložiti svećeniku prije stupanja u brak, a u kojima je načelnik Općine Kastav konstatirao da je liječnik pregledao mladence i da nije našao da boluju od sifilisa te da mogu stupiti u brak. Primjer jedne takve potvrde dan je u nastavku (ŽUB, 1852.). Ista mjera provodila se na našem širem području, uključujući i otoke, do negdje 1852. – 1855. godine.

Slika 2. Odobrenje za zaključenje braka osoba koje ne boluju od škrljevske bolesti
Figure 2. Approval for marriage to persons who do not suffer from Skrljevo disease

Uvidom u potvrdu Kapelanije Brgud, utvrđuje se da su Andras Keršul iz Velog Brguda na broju 84, rođen 1833. godine i Marija Stambul iz istog mjesta broj 30, rođena 1836. godine, obrazovani u katoličkoj kršćanskoj vjeri, te da, uvidom u liječničko uvjerenje, ne boluju od Škrljevske bolesti, stoga se izdaje ovo Odobrenje temeljem kojeg se mogu združiti u svetom braku, slobodni od zabrana propisanim crkvenim pravom.

Poglavarstvo Kastva
27. listopada 1852.
M. Vlah, načelnik

I za izdavanje odobrenja za ispašu ovaca po Istri pastir je također morao pribaviti potvrdu da ne boluje od *male di Skerlievo*³⁵ (HR-DARI-18, 1826).

8. Požari 1854. i 1859. godine

Dva pisana dokumenta o požarima iz 1854. i 1859. godine ukazuju na to da je u 19. stoljeću, kad su kuće i štale bile pokrivene slamom, požar bio česta i redovita pojava u kojoj su nastajale velike štete s mnogo izgorjelih objekata.

8.1. Požar 1854. godine

U požaru 1854. izgorjelo je 10 kuća.

U Izvještaju kastavskog poglavarstva koji je upućen C. k. kapitanatu Kotara Voloskog 8. srpnja 1854. o isplati pomoći „pogorelcima” iz Velog Brguda navodi se da je u požaru izgorjelo 10 kuća (vjerojatno i svi gospodarski objekti koji su bili uz njih). Uz ostalo, u tom su Izvještaju navedeni kućni brojevi, imena vlasnika i visina pomoći koja im je dana (HR-DARI-36-4).

Točan datum požara iz 1854. godine nije poznat kao ni detalji o tome gdje je on započeo i kako se širio, no po kućnim brojevima zna se da je u požaru izgorio zapadni dio sela, Slavićov Brig.

U požaru su stradale sve kuće na Slavićovu Brigu, i to stari kbr. 34 (Pavlinovi)³⁶, 35 (Jirvetovi)³⁷, 37 (Mišotovi)³⁸, 38 (Mišotovi)³⁹, 36 (Mricićovi), 40 (Filipićovi), 41 (Rebićovi), 42 (Pečićovi), 43 (Tonićovi)⁴⁰ i 87 (Valićovi).

Po matičnoj knjizi umrlih vidi se da u požaru nije nitko poginuo.

³⁵ U potvrdi izdanog u Podgradu 28. studenoga 1826. pastiru Lukasu Slavichu (21) iz Bergud grande nro. 30 za ispašu na području Pule u Istri stoji: *Questo individuo è libero dal male di Skerlievo dietro Attestato medico di data 27. Novembre 1826.* ili u prijevodu: *Ovaj pojedinac je slobodan od škrljevske bolesti po liječničkom uvjerenju od 27. studenoga 1826.*

³⁶ Nadimak kuće iz tog doba (dok je pripadala obitelji Kršul) nije sačuvan. Pavlinovi je nadimak koji je donijela obitelj Gregorić Mate koja se tu doselila početkom 20. stoljeća s kbr. 121. Kuća danas ima kbr. 97.

³⁷ Na kućnom broju bile su dvije obitelji, a danas bi se govorilo o dvama stanovima: onaj koji je pripadao Stefanu Kršulu kasnije je postao kućni broj 120, danas je srušen, a dio kuće koji je pripadao bratu Luki danas je nastanjen i nosi kbr. 99.

³⁸ Kuća je danas nenaseljena ruševina.

³⁹ Izvorni je nadimak izgubljen, a dok je bila ruševina, poistovjećivala se sa susjednom Mišotovom kućom. Danas obnovljena.

⁴⁰ Usporedbom imena iz izvješća s matičnim knjigama iz tog doba vidi se da je kod prvo navedenog Antona Ujčića krivo označen kućni broj 45 (Franulovi) umjesto 43.

Kbr. 45 pripadao je obitelji Stipanić prvih sedam desetljeća 19. stoljeća (1854. Blasiusu Stipaniću) da bi nakon ženidbe Blasiusove kćerke Marije za Franju Gregorića iz Malog Brguda (vjenčani 1875. godine) kuća pripala obitelji Gregorić. Od svih kućnih brojeva na kojima su živjeli Ujčići, Anton Ujčić živio je još jedino na kbr. 43, i to od 1841. godine kada se po vjenčanju uselio u kuću žene Margarete Ujčić.

Zemljište na kojem je bila kuća dio je građevinske čestice današnjeg kbr. 121/ (zč. 419), Filipići: Nada i Josip Mandić.

8.2. Požar 1859. godine

U požaru 26. ožujka 1859. izgorjelo je 40 kuća.

U novinskom članku koji je 6. travnja 1859. objavljen u tjedniku „Kmetijske i rokodelne novice” iz Ljubljane objavljena je vijest o požaru u kojem je izgorjela gotovo trećina sela Veli Brgud (Sajovec 1859).

Požar je izazvalo dijete kojem je ispao žar koji je nosilo iz jedne kuće u drugu. U arhivima nisu pronađeni detalji o tome koje su kuće u pitanju i kako se požar širio.

Slika 3. Novinska vijest iz 1859. o velikom požaru u Velom Brgudu
Figure 3. Newspaper news from 1859 about the great fire in Veli Brgud

Iz matične knjige umrlih 1785. – 1901. vidi se da u požaru nije bilo smrtno stradalih.

O tom požaru nije sačuvano nikakvo sjećanje, ni najstariji stanovnici Brguda ne pamte priče svojih baka i djedova o tom događaju.

Danas je teško zamisliti takav požar, no sigurno je da se munjevito širio s jednog slamnatog krova na drugi te da nije postojala nikakva mogućnost da ga ljudi ugase ili lokaliziraju, već su njihove aktivnosti mogle biti usmjerene samo na spašavanje ljudi, stoke, suđa, oruđa, alata i osobnih stvari.

Sporadične novinske vijesti o elementarnim nepogodama i najezdama štetnika, koje u ovom članku nisu posebno navođene, dokazuju da je život sela uvelike ovisio i o tim prirodnim pojavama. Iz dostupnih podataka nije bilo moguće dobiti i razmjere tih nepogoda u praćenom razdoblju.

No i iz nađenih sporadičnih vijesti vidi se da su ekstremne suše, ekstremne zime, pretjerane kiše i grad (*grašica*) te najezde skakavaca i glodavaca kao i bolesti stoke znale u potpunosti ili velikim dijelom uništiti ljetinu ili stoku i izazivati glad. Iz apelacija narodnih zastupnika u Istarskom saboru s početka 20. stoljeća kojima su tražili da se stanovnicima Velog Brguda (i okolnih pogođenih mjesta) osigura pomoć zbog uništene ljetine i sprečavanja gladi može se zaključiti da je

sličan intenzitet bio i u ranijem razdoblju, što znači da je i u 19. stoljeću svake tri ili četiri godine dolazilo do gubitaka u ljetini zbog prirodnih nepogoda.

9. Zaključak

Sačuvani izvori od Franciskanskog katastra do matičnih knjiga, arhive Župnog ureda u Velom Brgudu te dokumenti nađeni u Državnom arhivu u Rijeci omogućili su dobivanje mnogih novih saznanja o razvoju Velog Brguda tijekom 19. stoljeća i o životu u njemu.

Ovdje je prikazan manji dio tih podataka koji ukazuju na težak život stanovnika Velog Brguda kad su bijedni i nehigijenski uvjeti života rezultirali velikom smrtnošću od zaraza i epidemija te kad su to još dodatno pogoršavale i mnoge druge nepogode.

Iz današnje perspektive taj je život bio daleko od često zamišljane idilične slike života na selu i u prirodi u to vrijeme. Dovoljno je osvrnuti se na činjenice da je prosječni životni vijek u Velom Brgudu bio 24,7 godina, da je 54 % sve djece umrlo prije navršene 10. godine života te vidjeti bešćutnost brojnih upisa uzroka smrti kod kojih se nije potrudilo detaljnije utvrditi uzrok smrti, već je jednostavno upisivano da se radi o običnoj smrti, slabosti i istrošenosti iako se najveći dio tih upisa odnosi na djecu i mlade ljude.

Popis kazivača

1. Mila Ujčić, r. Cerin iz V. Brguda, r. 1941., audiosnimke razgovora vođenih 2014. – 2015.
2. Vinko Brižan iz V. Brguda, r. 1934., audiosnimke razgovora vođenih 2014. – 2015.
3. Viktor Afrić iz V. Brguda, r. 1932., audiosnimke razgovora vođenih 2014. – 2015.
4. Ivan Pugelj iz V. Brguda, r. 1936., audiosnimke razgovora vođenih 2014. – 2015.

Izvori

1. Archivio di stato di Trieste (Državni arhiv u Trstu, AST):
– *Elaborati del Catasto Franceschino* (mappa sign. 51) i *Bauparzzellen protocol* (sig. 51.04 i 51.05),
– *Mappe catastale del Comune di Bergut Grande*, foglio VI, sezione VI (1819-post 1847)
2. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-275-1265, *Matična knjiga rođenih Veli Brgud 1785-1901*. [skenirano 5. 2. 2016.]
3. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-275-556, *Matična knjiga umrlih Veli Brgud 1785-1901*. Dostupno i na Familysearch.org: *Veli Brgud Death (Umrli) 1785-1894, 1859-1901, 1785-1837, Croatia Church Book 1516-1994, Roman Catholic, Veli Brgud*. URL: <https://www.familysearch.org/search/> (17. 5. 2013. i 3. 2. 2016.).

4. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-275-555, *Matična knjiga vjenčanih Veli Brgud 1785-1901*. Dostupno i na Familysearch.org: *Veli Brgud Marriages (Vjenčani) 1785-1901, 11786, 1806-1837, Croatia Church Book 1516-1994, Roman Catholic, Veli Brgud*. URL: <https://www.familysearch.org/search/> (17. 5. 2013. i 3. 2. 2016.).
5. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-18, *Kotarsko povjereništvo Podgrad, svežanj/kutija 3, nesortirano, dokument N. 258. Cercificato verso il... Dal Commisariato Distrettuale di Castelnuovo* od 28. 11. 1826. /dozvola za ispašu u Istri/ [skenirano 8. 6. 2016.]
6. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-36-3 Glavarstvo općine Kastav, kutija 3, svežanj 19, Zdravstvo općenito i mjere zaštite protiv kolere, spis Bolest (kolera) 1850., dokument: *Kratko i razložno izložanje postupanja pregledano od prestavše pridvorne kancelarie sajedinjene i od unutarnjega ministarstva prema uvedenju miera kontumacije protivu kolere* (skenirano 8. 6. 2016.)
7. Državni arhiv u Rijeci, HR-DARI-36-4, *Glavarstvo općine Kastav*, kutija 4, svežanj 37, spis Brgud, požar-pomoć 1854, dokument *Nr 341...* upućen 8. lipnja 1854. Okružnom poglavarstvu Volosko, 2 lista, pisano rukom na talijanskom jeziku [skenirano 8. 6. 2016.]
8. Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar Rijeka, Odjel za katastar nekretnina Opatija (DGU):
 - Indikacione skice Großs Bergud iz 1875, ovjerene 15. studenog 1876.
 - Indikacione skice obćine Bergud iz 1883 (Viletmo Schneeweiss, c. k. mjernik)
9. Državni zavod za statistiku, Baze podataka. URL: <https://www.dzs.hr> (15. svibnja 2014.):
 - novništvo RH 1857. – 2001.
 - Popis stanovništva 2011., MS Excel tablice, 1. stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima
10. Općinski sud u Rijeci, Zemljišno-knjižni odjel u Opatiji, Katastarska općina Brgud, Registar 1. kat. čestica od br. 1-3102 (DGU). [građevinske čestice skenirane 14. 4. 2016.]
11. Župni ured Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije u Velom Brgudu (ŽUB 1, 1855.), arhiva, omot sa spisima iz 1852. godine, dopis *N. 54, Ein Liste...*, popis osoba koje su preboljele koleru sačinjen po župniku Joško Vode od 30. jula 1855., na dva lista, rukopis pisan njemačkom goticom [skenirano 19. 8. 2014.]
12. Župni ured Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije u Velom Brgudu (ŽUB 2, 1855.), arhiva, mapa sa spisima iz 1855. godine, dokument, dopis *N. 1893. ... Preture Volosca* od 4. srpnja 1855. (dopis Kotarskog suda Volosko s uputama za prepoznavanje i liječenje kolere), arak s četiri lista, dopis pisan rukom na talijanskom jeziku [skenirano 19. 8. 2014.]
13. Župni ured Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije u Velom Brgudu (ŽUB, 1852.), arhiva, omot sa spisima iz 1852. godine, dokument *Visto il Certificato...*, potvrda načelnika Općine Kastav datirana 27. 10. 1852. da mladenci mogu zaključiti brak jer ne boluju od škrljevske bolesti, rukopis na talijanskom jeziku [skenirano 16. 4. 2016.]

14. Župni ured Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije u Velom Brgudu (ŽUB, 1907.), arhiva, upisnik spisa od 23. ožujka 1907. do 24. listopada 1978., r. br. 156. i 157. za 1907. godinu.
15. Župnija Jelšane, Slovenija (Kronika, 1855: 89). Zapis o koleri iz 1855. godine u rukom pisanoj knjizi *Kronika Jelšanske župnije*, str. 89. Knjigu je počeo pisati dekan Mihael Hušo 1934. godine, nakon sređivanja i proučavanja arhiva župe. Danas vrijedan posredni izvor (većina arhiva stradala je tijekom II. svjetskog rata). Čuva se u arhivu Župnije Jelšane u Sloveniji.

Literatura

1. Bertoša, Slaven. 1988. „Zapis o koleri u jednoj istarskoj župi god. 1855.”. *Historijski zbornik*, XLI, str. 245–251.
2. Bratulić, Vjekoslav. 1978. „Popis stanovništva Primorskog gubernija u Kraljevini Iliriji iz 1818. godine”. *Jadranski zbornik*, X, str. 309–351.
3. Bratož, Urška. 2017. *Bledolična vsiljivka z Vzhoda: kolera v severozahodni Istri (1830. – 1890.)*. Koper: Založba Annales, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
4. Jardas, Ivo. 1957. *Kastavština*. Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 39. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.
5. Jardas, Ivo. 1962. „Ovčarstvo na Lisini na Učki”. *Zbornik za narodni život i običaje*, 40, str. 213 – 220. URL: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=178100> (15. listopada 2021).
6. Jovanović, Višnja; Robert Doričić. 2012. „Škrlevska bolezen v bolnišnici v Kraljevici na Hrvaškem (1818. – 1859.)”. *Zdravniški vestnik*, 81/11, str. 815–824.
7. „Kolera“. 2021. *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32392> (30. 9. 2021.).
8. Lavrič, Ana. 2014. „Bratovščine na Kranjskem leta 1773.”. *Arhivi*, 37/1, str. 109–142.
9. Margetić, Lujo. 2007. „Prikaz Zakona Grada Kastva iz 1400.”. *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru, knj. 2: Veprinac, Kastav, Trsat*. Rijeka: Adamić, str. 41–155.
10. Muzur, Amir. 1996. „Klanjski Sveti Rok između kuge i kolere”. *Zbornik Društva za povjesnicu Klane*, 2, str. 129–136.
11. Muzur, Amir; Ante Škrobonja. 1995. „Kuga, kolera i kult svetog Roka u Istri – paralele”. *Medicus*, 4, str. 207–215.
12. Muzur, Amir; Ante Škrobonja. 2008. „Kuga, kolera i kult svetog Roka u Istri – paralele”. *Medicina svud oko nas*. Ur. Ante Škrobonja. Rijeka: Digital point tiskara d.o.o., str. 37–50.
13. Muzur, Amir. 2010. „Istarski sveti Rok: od zaštitnika od kuge do zaštitnika od kolere”. *Zarazne bolesti u Istri tijekom 19. i 20. stoljeća*. Ur. Ante Škrobonja. Koper: Histria, str. 69–79.

14. Rudelić Ivan. 2016. „Kolera“. *Istarska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. URL: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1397> (15. 6. 2016.).
15. Sajovec, Jacob. 1859. „Iz velih Mun v Čičarii“. *Kmetijske in rokodelske novice*, 17/14, 6. travnja 1859., str. 111. URL: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:-DOC-FIT3YWJY/1c89706e-2b5e-4f35-b64d-8d1da2130982/PDF> (15. 5. 2014.).
16. „Tabes dorzalis“. 2021. *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60106> (15. 9. 2021.).

Summary

VELI BRGUD, CHOLERA AND OTHER DISASTERS DURING THE 19TH CENTURY

The author's systematic analysis of the registers of births, marriages, and deaths and the *Status Animarum* for Veli Brgud, as well as analysis of numerous other historical sources gathered a lot of data about life, epidemics, and many disasters that marked the lives of the village residents during the 19th century. This paper serves to present the information to the general public.

Veli Brgud still remembers only one of those epidemics and disasters – the 1855 cholera, while others are completely forgotten.

The paper tackles epidemics and disasters that depict the difficult life of the village during the 19th century. Additionally, the example of cholera serves to give an insight into the functioning of the then authorities on prevention and protection against the spread of infections, which can be deemed effective even from a time distance of almost 170 years.

Keywords: Veli Brgud, 19th century, epidemics, cholera, fires

Prilog 1. Prikaz zaraznih bolesti koje su u Velom Brgudu bile uzrok smrti u razdoblju 1786. – 1901. te nedefiniranih uzroka u isto vrijeme.

1. Zarazne bolesti

1. **Gliste** (*vermes, vermonosi, vermes uterini, verminem, naturali vermīne, suffocata a vermibus*) – 172 umrle osobe, od toga 87 muškaraca i 85 žena.

Kao uzrok smrti prvi su put upisane 1785. Broj umrlih od glista sigurno je bio i znatno veći jer ih neki svećenici uopće nisu upisivali kao uzrok smrti (npr. svećenik Bogović u 28 godina svojeg službovanja od 1803. do 1833. nije ih upisao nijednom, dok su kod pet njegovih prethodnika u razdoblju 1785. – 1803. one bile iznimno čest uzrok (Ivan Steffanuti: 71,4 % svih smrti, Nicolaus Blejben: 11,5 %, Felix Bobic: 34,6 %, Franciscus Clincich: 40,0 % i Gregorius Sepich: 3,6 %).

Iznimno velika smrtnost zabilježena je 1873. (13 slučajeva), 1866. (10), 1863. (9) te 1820., 1861. i 1870. godine (8).

Po dobi umrlih osoba, najviše je bilo djece do pete godine života (167), a najstarija osoba koja je umrla od glista imala je čak 19 godina.

2. **Tuberkuloza** (*pthysis⁴¹, jetica, etica, ectica, eticha*) – 130 umrlih osoba, od toga 64 muškaraca i 67 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1791. (*pthysis*), a bila je prisutna tijekom gotovo cijelog razdoblja. Najviše umrlih bilo je 1895. i 1896. (po 7), 1888. (6) te 1872. i 1873. godine (5). Kao uzrok smrti nije ju navodilo sedam svećenika tijekom razdoblja od 25 godina.

Po dobi umrlih osoba, bilo je 18 djece do 10 godina te čak 22 osobe od 11. do 20. godine života. Odrasle osobe umirale su podjednakim intenzitetom u dobi od 20 do 50 godina, s time da ih je najviše bilo u dobi od 21. do 30. godine (27).

3. **Groznice** (*febris, f. maligna, f. putrida, f. calorque internus, f. permitiosa, f. pulmonae, f. nervosa, f. hectica, f. gastiae, f. gastica, ognjenica*) – 90 umrlih osoba, od toga 46 muškaraca i 44 žene.

Kao uzrok smrti prvi su put upisane 1785. (*febris maligna*), a bile su prisutne gotove kroz cjelokupno razdoblje. Pet svećenika u razdoblju od ukupno 10 godina nisu ih navodili kao uzrok smrti.

Najviše umrlih bilo je 1854. (7), 1834. (6) te 1790. i 1850. godine (po 5).

⁴¹ Svećenici Jacob Mezek i Laurentius Mlakar šest su puta uzrok smrti *pthysis* upisali kao *pthišiš*. Oni i drugi svećenici u razdoblju od 1840. do 1865. imali su znatnih problema s pisanjem na narodnom jeziku zbog prihvaćanja ideja ilirskog preporoda u korištenju hrvatskih dijakritičkih znakova. Primjerice, *umjesto* Lucas pišu *Lučas*, *umjesto* *nervoza* – *nervoša*.

Polovica svih umrlih bilo je u dobi do 20 godina, a najveći broj umrlih bio u dobi od 11 do 20 godina (15). Najmlađi umrli imao je tri mjeseca, a najstariji 75 godina.

Iako sve groznice nisu zarazne, zbog broja umrle djece smatramo da se prvenstveno radi o zarazama.

4. **Boginje** (*variolae*) – 75 umrlih osoba, od toga 44 muškaraca i 31 žene.

Kao uzrok smrti prvi su put upisane 1807., a potom se pojavljuje u 11 epidemija: 1816. (21 umrli), 1807. (19), 1874. (16), 1857. (7), 1873. (3), 1825. i 1869. (po 2), 1848., 1849., 1852. i 1875. godine (po 1).

Najviše umrlih bila su djeca do desete godine života (52). Posebno je važna epidemija 1874. godine kada je od 16 umrlih bilo čak 11 osoba starijih od 31 godine. Najmlađi umrli imao je šest dana, a najstariji 65 godina.

5. **Kolera** (*cholera*) – 71 umrli osoba, od toga 32 muškaraca i 39 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1855., a tada je od nje umrli 71 osoba iz V. Brguda i jedna iz M. Brguda. Druga epidemija 1886. godine zahvatila je samo Mali Brgud (pet umrlih).

Od kolere je u Velom Brgudu umrlo 27 djece i čak 44 odraslih starijih od 24 godine. Najmlađi umrli imao je jednu godinu, a najstariji 77.

6. **Angina** (*angina*) – 52 umrle osobe, od toga 25 muškaraca i 27 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1864. kada je umrlo šest osoba, a kasnije je zabilježena u još 13 navrata: 1872. (20), 1873. (7), 1871. (5), 1885. (4), 1875. i 1877. (po dvije osobe), 1868., 1869. 1874., 1879., 1886., 1895. i 1899. godine (po jedna osoba).

Najveći broj umrlih bio je u dobi do 10 godina (47). Najmlađa osoba umrli je s 25 dana, a najstarija u 51. godini.

7. **Proljev** (*diarrhaea, diarea*) – 49 umrlih osoba, od toga 29 muškaraca i 20 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisan 1855. (uz naznaku da se radi o jednoj smrti upisanoj u slijedu umrlih od kolere pa je moguće da je i to bila kolera) i do kraja stoljeća upisan je u još 15 godina: 1898. (11), 1873. (8), 1897. (6), 1863. (4), 1892. (3), 1874., 1878., 1880., 1894. (po 2), 1877., 1881., 1885., 1888. godine (po 1). Kao uzrok smrti upisivala su ga samo dva svećenika (Joško Vode i Jakov Mezek).

Sasvim je sigurno da su proljevi i dizenterije bili česti uzroci smrti cijelo vrijeme na koje se odnosi ovdje analizirana knjiga umrlih, no kao posebne dijagnoze upisuju se tek od druge polovice 19. stoljeća. Za razdoblje od 1785. do 1855. godine taj je uzrok najvjerojatnije podvođen pod istrošenost (*consumptio*) ili običnu smrt (*ordinario, naturali*).

Od proljeva je umrlo 25 djece do pete godine te čak 22 osobe starije od 40 godina.

Najmlađa umrla osoba imala je deset dana, a najstarija 83 godine.

8. **Upale dišnih puteva** (*catarrhus, inflamatio guturris, fluentica, influence*) – 43 umrle osobe, od toga 20 muškaraca i 23 žene.

Kao uzrok smrti prvi su put upisane 1854. (*inflamatio guturris*) te potom 1873. (7), 1888. (6), 1863., 1880., 1885. i 1899. (po 4), 1898. (3), 1857. i 1875 (po 2), 1862., 1876., 1881., 1891., 1895. i 1896. godine (po 1). Kao uzrok smrti navodila su ih samo dva svećenika, Joško Vode (3) i Jakov Mezek (40).

Najveći broj umrlih bila su djeca u dobi od jedne godine do pet godina (22), s time da je ukupan broj djece do 10 godina bio 37.

Najmlađa umrla osoba imala je četiri mjeseca, a najstarija 77 godina.

9. **Dizenterija** (*dysenteria, disenteria*) – 33 umrle osobe, od toga 15 muškaraca i 18 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1859. godine da bi potom bila upisivana redovito do kraja stoljeća: 1859. (11), 1868. (3), 1881. i 1896. (po 2), 1861., 1869., 1874., 1880., 1884., 1886., 1887., 1891. i 1893. godine (po 1). Kao uzrok smrti upisivala su je samo dva svećenika, Joško Vode (2) i Jakov Mezek (31).

Čak 20 osoba bilo je starije od 29 godina, dok je djece u dobi do desete godine bilo 11. Najmlađa umrla osoba imala je šest mjeseci, a najstarija 70 godina.

10. **Šarlah** (*scarlatina, rosalysis*) – 32 umrle osobe, od toga 15 muškaraca i 17 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisan 1861. godine da bi potom bio zabilježen 1882. (20), 1886. (6), 1899. (2) te 1863., 1881., 1887. i 1888. godine (po 1). Kao uzrok smrti upisivala su ga samo dva svećenika, Joško Vode (1) i Jakov Mezek (31).

Čak 27 umrlih bilo je u dobi do deset godina, troje u dobi od 11 do 20 godina, a samo dvije osobe bile su starije od 36 godina. Najmlađa umrla osoba imala je šest mjeseci, a najstarija 47 godina.

11. **Tifus** (*tiphus, thissis, thisis, thifsis, tifsis, typhus*) – 30 umrlih osoba, od toga 14 muškaraca i 16 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisan 1841. godine (10) da bi se potom ponovno javljao još u 14 navrata: 1851. (7), 1842. (4), 1844. i 1893. (po 3), 1843. i 1899. (po 2), 1852., 1853., 1855., 1861., 1863, 1883., 1892. i 1894. godine (po 1).

Ovu dijagnozu zabilježila su samo tri svećenika: Joanes Brezelnik (10), Joško Vode (11) i Jakov Mezek (9).

Umrlih u dobi do 5 godina bilo je 13, u dobi do 20. godine 9, te starijih od 20 godina osam.

Najmlađi umrli imao je 10 dana, a najstariji 59 godina.

12. **Kožni čirevi** (*ex. morbus pustularum*) – 25 umrlih osoba, od toga 14 dječaka i 11 djevojčica.

Kao uzrok smrti pojavio se samo jednom, u razdoblju 1798. i 1799. godine (svećenik Gregorius Sepich).

Svi umrli bili su u dobi do 10 godina. Najmlađa osoba imala je šest mjeseci, a najstarija deset godina.

13. **Grlobolja** (*dolor gutturis, male gutturis, mortus guteris*) – 24 umrle osobe, od toga 14 muškaraca i 10 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1807. i bila je prisutna do 1899. godine: 1839. (7), 1898. (5), 1830. (3), 1819. (2), 1807., 1814., 1887., 1891., 1895. i 1896. godine (po 1).

Po dobi umrlih umrlo je 16 osoba mlađih od deset godina, a pet osoba bilo je starije od 20 godina. Najmlađa osoba imala je pet mjeseci, a najstarija 50 godina.

14. **Sifilis** (*male di scherlievo, malatia dischevliera, male scergevo, male screvglia, tabes i thabes*⁴²) – 18 umrlih osoba, od toga 10 muškaraca i 8 žena.

Kao škrljevska bolest upisivan je uzrok smrti u šest slučajeva od 1820. do 1823. godine (u tri slučaja 1822. te u po jednom slučaju 1820., 1821., 1823. godine). Svi umrli bili su u dobi od 14 godina do 51 godine. Kao *tabes* i *thabes* upisan je u 12 slučajeva od 1845. do 1862. godine, pri čemu su umrle osobe većinom bila mala djeca.⁴³

15. **Upala ždrijela** (*difteritis, difteritis i scarlatina, difteria*) – 18 osoba, od toga osam muškaraca i 10 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put upisana 1839. godine (1) da bi potom ponovno bila zabilježena 1881. (2), 1886. (11), 1899. (3) i 1901. godine (1).

Kao uzrok zabilježili su je svećenici Mathaus Zgombic (1) i Jacob Mezek (17).

Šesnaest umrlih imalo je manje od 10 godina (najmlađi je imao dvije godine), jedan 11 godina, a samo jedna odrasla osoba imala je 46 godina.

16. **Kašalj** (*tussis, hypothussism, thussis suffocativa*) – 18 osoba, od toga sedam muškaraca i 11 žena.

Kao uzrok smrti prvi je put zabilježen 1791. godine (1) da bi potom bio evidentiran još šest puta: 1844. g. (12) te po jednom 1851., 1853., 1857., 1859. i 1882. godine.

⁴² Kao škrljevska bolest upisan je šest puta u razdoblju od 1820. do 1823. godine, a kao *thabes* 12 puta od 1846. do 1862.

⁴³ Djeca bi bolest dobivala rođenjem, odnosno prijenosnik su bili roditelji.

Kao uzrok smrti zabilježili su ga svećenici Nicolaus Blejben (1), Joannes Brezelnik (12), Joško Vode (2) i Jacob Mezek (1).

2. Nedefinirani uzroci smrti

1. **Obična smrt** (*naturali ordinario, ord., naturalis male, male naturali, ordinario/a*) – 278 umrlih. Najčešće je kao uzrok smrti upisivana kod djece i mladih osoba u dobi do 20 godina starosti, u čak 207 slučajeva (od toga kod djece u dobi do jedne godine starosti 79 puta, kod djece u dobi od jedne godine do pet godina 110 puta, kod djece u dobi od pet do deset godina devet puta). Kod osoba u dobi od 20 do 50 godina kao uzrok smrti upisana je u 28 slučajeva, a kod osoba starijih od 50 godina u 41 slučaju.

Kao uzrok smrti upisivana je u razdoblju od 1785. do 1839. godine, s time da ju je svećenik Nicolaus Bogovich u razdoblju od 1803. do 1833. godine upisao kod 233 od ukupno 409 osoba čiju je smrt zabilježio (57 %).

2. **Istrošenost** (*cosumptio, cosumptio*) – 57 umrlih, od toga troje djece u dobi do jedne godine starosti, 15 djece u dobi od prve do pete godine, petero djece u dobi od pet do deset godina, osam osoba u dobi od deset do dva-deset godina, 20 osoba u dobi od 21. godine do 50. godine i šest osoba starijih od 50 godina. Kao uzrok smrti upisivana je u razdoblju od 1846. do 1899. godine.
3. **Slabost** (*debilitas, analepsis*⁴⁴) – 243 umrlih, od toga 168 djece prije navršene prve godine života, 36 djece u dobi od prve do pete godine starosti, troje djece u dobi od pet do deset godina, jedna osoba u dobi od 11. do 20. godine, troje u dobi od 21. do 50. godine i 32 osobe starije od 50 godina. Kao uzrok smrti upisivana je u razdoblju od 1785. do 1901. godine.
4. Kod pokojnika iz Velog Brguda u knjizi nalazimo i 30 neupisanih uzroka smrti te 11 nerazumljivih ili nečitkih uzroka, ali i nerazumljivih uzroka poput hipohondrija (*hypochondria*) i letargija (*letargia, lethargia*).

⁴⁴ Analepsija je proces oporavka, ozdravljenja, potpuno različito značenje u odnosu na *debilitas*. U knjizi umrlih kao uzrok smrti upisana je 12 puta, a sve upise obavio je svećenik Jacobus Medved u razdoblju od 1847. do 1851. godine. Očito se radi o pogrešnoj primjeni termina ili smrti nastaloj nakon privremenog poboljšanja zdravstvenog stanja, stoga je uvrštena u kategoriju uzroka smrti Slabost.

Prilog 2. Popis umrlih od kolere u Velom Brgudu u razdoblju od 23. lipnja do 20. kolovoza 1855.

Popis svih umrlih osoba u nastavku prenesen je iz knjige. Za sve umrle u knjigu je upisan jedinstveni uzrok smrti: *Cholera*. Bračno stanje ili porodično stanje pokojnika prevedeno je s latinskog jezika na hrvatski jezik. Dob je iskazivana u godinama, mjesecima i danima, s time da često nisu navođeni mjeseci ili dani. Radi lakšeg praćenja današnjim čitateljima, u zagradi je naveden i kućni nadimak koji je pojedini kućni broj nosio.

Red. br.	Datum smrti	Kuć. br.	Podaci o umrlim osobama
1.	23. 6. 1855.	60	Afrič Catharina – žena Mathie, stara 55 g., 7 mj. i 9 dana (Matužova)
2.	6. 7. 1855.	46	Stipanič Maria – udovica, stara 33 g., 11 mj. i 25 dana (Slibićova)
3.	8. 7. 1855.	84	Kersul Rosalia – kći Martina i Marie, stara 12 g., 10 mj. i 21 dan (Kaligerova)
4.	8. 7. 1855.	96	Brentin Antonius – sin Joannesa i Katarine, star 3 g. i 3 dana (Onokrajčov)
5.	8. 7. 1855.	96	Brentin Helena – kći Joannesa i Katarine, stara 8 g., 6 mj. i 21 dan (Onokrajčova)
6.	9. 7. 1855.	16	Kersul Catharina – žena Jakoba, stara 46 g. i 26 dana (Jurčetova)
7.	9. 7. 1855.	32	Stambul Maria – kći pok. Blasiusa i Marie, stara 3 g., 5 mj. i 27 dana (Lukanova)
8.	9. 7. 1855.	32	Stambul Blasius – star 40 g., 5 mj. i 7 dana (Lukanov)
9.	10. 7. 1855.	16	Jelacič Maria – žena Georgia, stara 25 g. i 17 dana (Jurčetova)
10.	10. 7. 1855.	19	Slavič Matthaus – star 36 g., 1 mj. i 5 dana (Donji kastavčići)
11.	10. 7. 1855.	69	Ujčić Catharina – žena Paulusa, stara 60 g., 8 mj. i 8 dana (Pavićova)
12.	10. 7. 1855.	72	Africh Antonius – sin Mathie i Helene, star 8 g., 2 mj. i 15 dana (Školanov)
13.	10. 7. 1855.	72	Africh Matheus – sin Mathie i Helene, star 10 g., 10 mj. i 2 dana (Školanov)
14.	10. 7. 1855.	72	Africh Maria – kći Mathie i Helene, stara 16 g., 6 mj. i 4 dana (Školanova)
15.	10. 7. 1855.	72	Africh Mathias – star 33 g., 4 mj. i 21 dan (Školanov)

16.	10. 7. 1855.	72	Africh Helena – žena pok. Mathie, stara 33 g., 3 mj. i 8 dana (Školanova)
17.	10. 7. 1855.	78	Brentin Catharina – žena Mathie, stara 60 g., 8 mj. i 8 dana (Maćetova)
18.	11. 7. 1855.	9	Brentin Joseph – sin Mihaela i Marie, star 24 g. i 5 mj. (Špucanov)
19.	11. 7. 1855.	47	Afrič Urbanus – sin Joannesa i Helene, star 5 g., 1 mj. i 17 dana (Stipanov)
20.	11. 7. 1855.	47	Afrič Joannes – star 38 g., 8 mj. i 20 dana (Stipanov)
21.	11. 7. 1855.	47	Afrič Simon – sin pok. Josepha, star 47 g., 8 mj. i 14 dana (Stipanov)
22.	11. 7. 1855.	72	Afrič Helena – kći pok. Mathie i pok. Helene, stara 3 g., 6 mj. i 2 dana (Školanova)
23.	11. 7. 1855.	73	Stambulič Ursula – kći Andre i Marie, stara 16 g. (Barešinova)
24.	11. 7. 1855.	95	Hervatin Antonius – sin Joannesa i Catharine, star 9 g., 3 mj. i 6 dana (Švintov)
25.	12. 7. 1855.	18	Stambul Antonius – sin Joannesa i Marie, star 10 g., 1 mj. i 24 dana (Starečov)
26.	12. 7. 1855.	18	Stambul Joannes – star 30 g., 9 mj. i 26 dana (Starečov)
27.	12. 7. 1855.	47	Afrič Helena – udovica, stara 76 g., 3 mj. i 2 dana (Stipanova)
28.	13. 7. 1855.	8	Hervatin Marcus – sin Mart. i Marie, star 12 g., 2 mj. i 18 dana (Jurkov-Truničov)
29.	13. 7. 1855.	12	Hervatin Georgius – sin Paula i Catharine, star 34 g., 3 mj. i 13 dana (Prdanov)
30.	13. 7. 1855.	61	Afrič Joanes – sin Antoniusa i Lucie, star 3 g., 2 mj. i 25 dana (Sučićov)
31.	13. 7. 1855.	84	Kersul Helena – kći Martina i Marie, stara 28 g., 10 mj. i 22 dana (Kaligerova)
32.	13. 7. 1855.	96	Brentin Maria – kći Joannesa i Catharine, stara 10 g., 5 mj. i 24 dana (Onokrajčova)
33.	14. 7. 1855.	20	Stemberger Catharina – kći Gregora i Marie, stara 3 g., 10 mj. i 21 dana (Toninkina)
34.	14. 7. 1855.	45	Stipanič Georgius – oženjen, star 27 g., 2 mj. i 23 dana (Franulov)
35.	14. 7. 1855.	53	Hervatin Matthaus – oženjen, star 71 g., 10 mj. i 17 dana (Barbičov)

36.	14. 7. 1855.	61	Affrič Blasius – sin Anton. i Lucie, star 11 g., 5 mj. i 16 dana (Sučićov)
37.	14. 7. 1855.	86	Stambul Matthaus – udovac, star 54 g., 10 mj. i 12 dana (Štulov)
38.	15. 7. 1855.	12	Hervatin Mathias – oženjen, star 53 g., 4 mj. i 29 dan (Prdanov)
39.	15. 7. 1855.	39	Slavič Fraciscus – sin Georgiusa i Helene, star 4 g., 4 mj. i 6 dana (Slavičov)
40.	15. 7. 1855.	96	Hervatin Rosalia – kći pok. Paulus i Katarine, stara 12 g., 10 mj. i 24 dana (Onokrajčova)
41.	16. 7. 1855.	3	Hervatin Maria – udovica, stara 59 g., 10 mj. i 13 dana (Jelačićova)
42.	16. 7. 1855.	8	Hervatin Antonius – sin Martina i Marie, star 7 g., 1 mj. i 15 dana (Jurkov-Trunići)
43.	16. 7. 1855.	9	Brentin Michael – oženjen, star 46 g., 9 mj. i 21 dan (Špucanov)
44.	16. 7. 1855.	18	Stambul Frančiskus – sin pok. Joannesa i Marie, star 1 g., 11 mj. i 5 dana (Starečov)
45.	16. 7. 1855.	55	Hervatin Joannes - sin pok. Andre i Helene, star 9 g., 6 mj. i 16 dana (Jurečov)
46.	16. 7. 1855.	61	Jelačić Anton – oženjen, star 77 g., 6 mj. i 9 dana (Sučićov)
47.	16. 7. 1855.	73	Affrič Margaretha – kći pok Georg. i Helene, stara 30 g. i 27 dana (Barešinovi)
48.	16. 7. 1855.	90	Hervatin Catharina – kći Joannesa i Marie, stara 16 g., 1 mj. i 7 dana (Vrtlinarovi)
49.	17. 7. 1855.	31	Stambul Luzia – kći pok. Simona i Marie, stara 45 g., 7 mj. i 3 dana (Petrova)
50.	18. 7. 1855.	12	Hervatin Margaretha – žena pok. Mathie, stara 49 g., 1 mj. i 22 dana (Prdanova)
51.	18. 7. 1855.	55	Jelačić Maria – udovica pok. Gregoria, stara 68 g. i 6 mj. (Jurećova)
52.	18. 7. 1855.	55	Shale Gregorius – star 73 g., 4 mj. i 5 dana (Jurečov)
53.	18. 7. 1855.	61	Affrič Maria – žena pok. Antona, stara 67 g., 4 mj. i 18 dana (Sučićova)
54.	18. 7. 1855.	77	Stipanič Valentinuš – star 70 g., 5 mj. i 5 dana (Lovričov)
55.	19. 7. 1855.	32	Stambul Maria – žena pok. Blasiusa, stara 36 g., 6 mj. i 6 dana (Lukanova)

56.	19. 7. 1855.	40	Ujčić Mathias – sin Barthola i Helene, star 24 g., 4 mj. i 25 dana (Filipićova)
57.	21. 7. 1855.	40	Ujčić Luzia – kći Barthola i Helene, stara 19 g., 8 mj. i 23 dana (Filipićova)
58.	22. 7. 1855.	73	Affrič Maria – kći pok. Georgia i Helene, stara 35 g., 1 mj. i 16 dana (Barešinova)
59.	24. 7. 1855.	22	Affrič Maria – žena pok. Martina, stara 61 g. i 17 dana (Šorska)
60.	24. 7. 1855.	27	Affrič Maria – žena pok. Joannesa, stara 66 g., 7 mj. i 1 dan (Gljuhova)
61.	24. 7. 1855.	71	Hervatin Maria – žena Georgia, stara 43 g., 7 mj. i 17 dana (Nežićova)
62.	27. 7. 1855.	35	Kersul Maria – udovica, stara 70 g., 4 mj. i 6 dana (Jirvetova)
63.	30. 7. 1855.	6	Hervatin Maria – kći Lukasa i Catharine, stara 11 g., 4 mj. i 6 dana (Matešićova)
64.	4. 8. 1855.	38	Stambul Anton – sin Michaela i Helene, star 9 g., 6 mj. i 20 dana (Mišotov)
65.	7. 8. 1855.	14	Kalcič Ursula – udovica, stara 70 g., 10 mj. i 17 dana (Martinićova)
66.	8. 8. 1855.	14	Kalcič Maria – kći pok. Joannesa i pok. Ursule, stara 35 g., 6 mj. i 11 dana (Martinićova)
67.	9. 8. 1855.	3	Stemberger Anna – kći pok. Andre i Margarethe, stara 9 g. i 13 dana (Jelačićova)
68.	9. 8. 1855.	15	Kalcič Catharina – žena Michaelisa, stara 34 g., 8 mj. i 16 dana (Lukićova)
69.	10. 8. 1855.	3	Stemberger Margaretha – udovica, žena Andre, stara 47 g., 6 mj. i 2 dana (Jelačićova)
70.	17. 8. 1855.	14	Kersul Maria – kći Martina i pok. Helene, stara 14 g. i 28 dana (Martinićova)
71.	20. 8. 1855.	51	Brižan Joannes – sin Mihaela, star 31 g., 2 mj. i 21 dan (Krulčićova)
72.	22. 8. 1855.		Stemberger Barbara – iz Malog Brguda 2, udovica, stara 62 g., 10 mj. i 12 dana

Prilog 3. Popis osoba koje su u Velom Brgudu preboljele koleru u srpnju 1855.

Red. br.	Stari kuć. br.	Podaci o osobama koje su preboljele koleru	Današnji nadimak
1.	74	Stambul Anton, majka i tri sina	Tuhličovi
2.	39	Jakob Slavić od Georga	Slavićovi
3.	47	Maria Affrič	Stipanovi
4.	27	Affrič, majka i dva sina	Gljuhovi
5.	18	Andreaš Mihcič	Starečovi
6.	35	Catharina Kersul	Irvetovi
7.	66	Maria Affrič	??, danas Jandrova garaža
8.	49	Maria Brižan	Kancilerovi
9.	63	Hervatin, majka i kćer	Lukežinovi
10.	4	Georg Stambul	Jurotovi
11.	8	Martin Hervatin i žena	Jurkovi, Trunići, Kolarovi
12.	91	Barthol Jelacič i žena	Barezinovi
13.	55	Maria Šale pok. Gregora	Jurećovi
14.	74	Catharina Stambul od Gregora	Tuhličovi
15.	38	Catharina Stambul od Andr.	Mišotovi
16.	8	Maria Hervatin od Martina	Kolarovi (ex Jurkovi, Trunići)
17.	15	Lučaš Stambul	Turkovi (ex Lukičovi)
18.	55	Helena Šale pok. Hervatin Andr.	Jureći
19.	5	Maria Jelacič udovica	Matešići
20.	91	Bartol Jelacič	Barezinovi
21.	91	Maria Jelacič od Barth.	Barezinovi
22.	73	Andreaš Affrič od Marie	Barešinovi

23.	73	Maria Affrič	Barešinovi
24.	47	Maria Afrič od Matth.	Stipanovi
25.	62	Maria Hervatin	Jujetovi
26.	27	Maria Afrič i dva sina	Gljuhovi
27.	39	Jakob Slavič od Georga	Slavićovi
28.	66	Math. Affrič i kćer	??, danas Jandrova garaža
29.	78	Maria Brentin	Mačetovi
30.	69	Maria Ujcič od Paula	Pavičovi
31.	74	Stambul Martin i tri sina	Tuhlićovi
32.	67	Catharina Gregorič	Jelušićovi
33.	53	Helena Hervatin	Barbićovi
34.	81	Helena Affrič	Paladrićovi
35.	35	Catharina Kersul, 50	Irvetovi
36.	77	Valentin Stipanič	Lovrićovi
37.	59	Helena Kalčić	Baretovi stari (ex Baretova ruševina)
38.	61	Maria Affrič udovica	Sučići
39.	40	Math. Ujcič	Filipići
40.	27	Magdalena Affrič	Gljuhotovi
41.	73	Maria Affrič i sin Andre	Barešinovi
42.	19	Maria Slavič	Kastavčići donji
43.	3	Anton Sussan (s područja Kastva)	kod Jelačićovih
44.	8	Matth. Mavar (s područja Kastva)	kod Kolarovih
45.	108	Joseph Marotti (s područja Kastva)	kod Jandrovih